

Tarpdisciplininio stokos tyrimo sintezė: prieigos ir perspektyvos

Elena Leontjeva, Marija Vyšniauskaitė

Lietuvos laisvosios rinkos institutas
Šeimyniškių g. 3A, LT-09312 Vilnius
El. paštas: elena@lri.lt; marija@lri.lt

Straipsnyje, pasitelkiant hermeneutinę prieigą, interpretuojami filosofų, teologų, psichologų, sociologų, antropologų ir ekonomistų tyrimai stokos tema. Išgryninami sąlyčio taškai, leidžiantys daryti tarpdisciplinines išvagas apie stokos vaidmenį būties sąrangoje ir kiekvieno gyvenime.

Skirtingose disciplinose stoka įvardijama skirtingais pavadinimais ir nagrinėjami skirtingi jos aspektai, tačiau esminiai panašumai leidžia konstatuoti, kad stoka yra universalus reiškiny, atsiskleidžiantis įvairiais pavidalais.

Įprastai socialiniuose, humanitariniuose moksluose tirti negatyvūs stokos aspektai, uždengę stoką kaip būties, kūrybos ir kismo pradą. Šiame tyrime žengiama toliau ir susitelkiama į mažiausiai ištirtus reiškinio aspektus, kurie pasirodė ne tik pozityvūs, bet ir būtini normaliam pasaulio funkcionavimui.

Filosofija stoką aiškina kaip vieną pirminių būties sąrangos pradų ir kismo priežasčių, o krikščioniškoji teologija ir biblistika pagrindžia šios priežasties tikslumą. Stoka pasirodo kaip neišvengiama buvimo kūne, laike ir erdvėje žymė. Ši išvalga atveria galimybę gilintis į stokos, laisvės ir moralės ryšį. Psichologija, sociologija ir antropologija parodė, kad kasdieniai negatyvūs stokos patyrimai kelia įtampas ir užgožia galimybę apmąstyti stokos pirmapradiškumą, suvokti jos tikslumą. Negatyvūs potyriai ir tradicinis ekonominis stokos redukavimas į materialių gėrybių trūkumą kuria iliuziją, kad su stoka reikia kovoti ir įmanoma ją panaikinti. Tai įtraukia į beprasnę kovą su pasauliu, visuomene ir savimi pačiu.

Stokos supratimas ir priėmimas leidžia nukreipti žmogaus pastangas į tikslingą veikimą, tobulėjimą, bendradarbiavimą ir gėrybių gausinimą.

Raktiniai žodžiai: stoka, tarpdiscipliniškumas, laisvė, suvokimas, patyrimas.

Tarpdisciplininių stokos studijų įkvėpimo šaltinis ir esminės skirtingų disciplinų išvalgos

Įprastai manoma, kad stoka, stygius, ribotumas – tai sinonimai, konstatuojantys faktą, kad materialūs ir nematerialūs pasaulio dalykai kaip ir pats žmogus yra riboti, baigtiniai. Studijoje bendradarbiavę mokslininkai atskleidė, kad stoka tai:

- vienas iš metafizinių būties pradų kartu su forma ir materija (filosofija);
- laisvės prielaida ir palaiminimo ženklas (teologija);

- gamtos arba žmogaus netobulumo sukeltas blogis – natūralus, ontologinis, moralinis (filosofija, teologija);
- skurdas, materialių išteklių trūkumas (antropologija);
- biologinių ir socialinių poreikių nepatenkinimo būseną (psichologija);
- įtampa tarp natūralių poreikių ir socialiai konstruojamų norų (sociologija);
- konkrečių išteklių trūkumas (ekonomika).

Pradėjus studiją, atradome, kad stoka aptinkama visų disciplinų skirtingais aspektais ir vadinama skirtingais vardais. Filosofija ir teologija pažįsta stoką kaip neatsiejamą, ontologinę būties savybę ir pajėgia skverbtis į jos atsiradimo šaltinius. Tačiau net ir šiose pamatinėse disciplinose ji pasirodo tik fragmentiškai: svarūs antikos ir viduramžių atradimai lieka neišplėtoti, neturintys reikalingos tūšos. Tad žinios apie stoką, kaip ontologinę kategoriją, lieka gana išbarstytos ir praktiškai neįimtoms socialinių mokslų.

Žodyno nebuvimas, gretimų reiškinių ir jų sąveikos neištirtumas parodė, kad ėmėmės studijuoti dalyką, kuris iki šiol buvo mažai mokslo pažintas. Galima sakyti, kad tai atitiko studijų dvasią: atradome, kad stokos pažinimo žmonija stokoja.

Ši įvairių disciplinų studijų apie stoką sintezė atlikta, remiantis hermeneutine prieiga. Pasirinktos šešios disciplinos: filosofija, teologija, ekonomika, antropologija, psichologija ir sociologija padėjo sudėti stokos poveikio rėmus – daug ką paaiškinant, bet kartu ir atveriant horizontus tolimesniems tyrimams.

Klasikinės filosofijos autoriai, pradedant Aristotelium (384 m. pr. m. e. – 322 m. pr. m. e.) bei jo paveldą išplėtojusiu Tomu Akviniečiu (1225–1274) atskleidė stoką kaip universalų radimosi ir kismo pradą. Tai patvirtina, kodėl stoka atsispindi tokiose įvairiose srityse: valia, stokodama gėrio, siekia gėrio; pumpuras, stokodamas žiedo formos, palaipsniui ją įgyja; žmogus, stokodamas pažinimo, siekia jo. Stoka atskleidė kaip esminis visų pokyčių stimulus, neatsiejama dinaminės tikrovės savybė.

Parodydama, kad stoka priklauso būties tikrovei, filosofija ją aiškina kaip vieną pirminių priežasčių. O štai krikščioniškoji teologija ir biblistika leidžia paaiškinti stokos šaltinius. Studijoje bendradarbiaavę teologai vienas nepriklausomai nuo kito priėjo prie išvados: stoka yra tikslinga būties savybė, prigimtinė kūrinijos ir kūrinų charakteristika. Teigiama, kad stoka radosi pasaulyje drauge su sukūrimu, tad ji negali būti siejama išskirtinai su nuodėme ar blogiu. Stoka – neatsiejamas buvimo kūne, laike ir erdvėje ženklas. Pasaulis ir žmogus yra sukurti taip, kad kiekvienas kūrinys būtų atviras jo prigimčiai būdingam pokyčiui – o tai reiškia, su stokos ženklu.

Filosofija ir teologija atveria stokos reiškinį pažinimui, bet vis dėlto tyrime bendradarbiaavę mokslininkai pabrėžia, kad stoka jų moksluose nevisapusiškai

ištirta, ji neturi vieningos ir nuoseklios teorijos. Tai paaiškina, kodėl į filosofines ir teologines stokos sampratas neatsižvelgia socialiniai mokslai. Stoka, figūruojanti socialiniuose moksluose, yra žmogaus gyvenimiško patyrimo ir nuo jo priklausomo vertinimo objektas. „Antropologiniu ir sociologiniu požiūriu, stoka yra fundamentali“, ir tuo pačiu „<...> stoka socialumo srityje yra stebėtina „apeinama“ ir praktikoje, ir teorijoje“ (Valantiejus, 2016, p. 257).

Vėlyvieji scholastai, paveldėję iš Tomo Akviniečio idėją apie stoką kaip būties pradą, turėjo neprilygstamą galimybę ją toliau plėtoti. Tuo metu laisvėjant ir intensyvėjant ekonominiams santykiams, teologams iškilo poreikis atsakyti į klausimą apie ekonominių veikslių moralumą ir tai davė pradžią moralės filosofijai bei ekonomikos mokslui. Todėl vėlyvųjų scholastų veikalams, o ypač Salamankos mokyklai, skyrėme ypatingą dėmesį. Tyrimai atskleidė, kad stoka buvo labiau siejama su konkrečių kasdienių dalykų trūkumu, o ne su už patyrimo ribų esančiu stokos pirmapradiškumu. Taip stoką linkstama laikyti prigimtines nuodėmės padariniumi ir sieti su blogiu. Vėlyvųjų scholastų darbai kupini proveržių, kurie galėtų būti siejami su stokos vaidmens supratimu, pavyzdžiui, privačios nuosavybės, vertės ir mainų mechanizmo aiškinimas. Visgi ši studija neleidžia teigti, kad stokos, kaip ontologinės tikrovės dalies samprata būtų kryptingai plėtotą vėlyvųjų scholastų ir kad būtent ji suteiktų akstiną ekonomikos dėsnių suvokimui. Veikiausiai, tomistiškai suprasta stoka intuityviai įkvėpė ir kreipė vėlyvųjų scholastų darbus, tačiau nebuvo atskirai įvardyta ir aprašyta.

Nepriimant domėn ontologinės stokos prigimties, ji socialiniuose moksluose neišvengiamai tampa negatyvia, suvokiama kaip nelaimė, skurdas, neteisingumas, klasių kovos išdava. Socialiniai mokslai daugiausia nukreipiami į jos pašalinimą. „<...> jei priimame, kad fundamentali stoka, ontinė arba prigimtinė nuodėmė, žmoguje yra konstanta, tada bet kokia teorija, kalbanti apie visišką stokos panaikinimą žmogaus ir visuomenės aplinkoje, yra utopija. Kitais žodžiais tariant, žmogus negali sukurti nei savęs, nei aplink jį esančios aplinkos, kurioje šis bruožas neegzistuoja“ (Kėvalas, 2016, p. 67). Žmogaus netobulumo arba teologiskai – kūriniškumo sampratos praradimas susijęs su stokos dirbtinumo suvokimu: kuo labiau žmogus ėmė neigti savo netobulumą, tuo labiau jis linko matyti stoką kaip nenatūralią, neprigimtine, sukurtą ir todėl galimai panaikintiną. „Sunaikinti stoką – tolygu padaryti galą gyvybei bei pokyčiui, materijos ir kūnų egzistavimui“ (Leontjeva, 2016, p. 86).

Tiek sociologija, tiek antropologija bei psichologija apie stoką kalba kaip apie poreikius ir norus, patiriamus ir transformuojamus. Studijos pradžioje tai kėlė savotišką įtampą ir tik laikui bėgant, gilintis į atskirų mokslų metodologiją, išgry-

nintas supratimas, kas stoka yra žmogui. Tai beveik viskas, ko reikia ar ko norisi ir negaunama – stoka žmogui pirmiausia yra asmeninė arba „man-stoka“. Todėl itin svarbu atsakyti į klausimą, ar tarp poreikių ir norų yra griežta perskyra?

Tyrimas leido naujai pažvelgti ir į ekonominę veiklą. Darbas, nuosavybė, mai-nai, konkurencija, pinigai – išskirtiniai atsakymai į stoką, leidžiantys ne tik su ja susigyventi, bet dar ir kurti, gausinti gėrybes, plėsti taikų bendradarbiavimą ir tobulėti.

Įžvalgos tarpdisciplininės sinergijos dėka

Tarpdiscipliniškumas kelė nemažai iššūkių studijos rengimo stadijoje, tačiau interpretuojant filosofų, teologų, psichologų, antropologų, sociologų ir ekonomistų mintis, radosi naujos, stokos pažinimą itin praturtinusios, įžvalgos.

Filosofija leido atskleisti stokos pirmapradiškumą – ontologinį lygmenį, teolo-gija padėjo suprasti stokos tikslingumą, o šių disciplinų sandūroje atsiskleidė sto-kos ir laisvės dialogas. Socialiniai mokslai leido suprasti, kaip stoką patiria eilinis žmogus ir pamatyti, kaip šie patyrimai uždengia ontologinę, tikslingą stokos pri-gimtį. Stoka, pažįstama ekonomikos mokslui, kaip išteklių stoka, studijoms įsibė-gėjant, pasirodė tesanti ledkalnio viršūnę. Sociologijos įvesta „pertekliaus“ sąvoka leido suprasti, kodėl laisvė, ekonomikoje paskatinusi gerovę, uždengė stoką ir at-vėrė erdvę ekonomikos kaltinimams:

Elementari sąlyčio su tikrove prielaida yra ta, kad sociologas, kaip ir žmogus kasdienia-me gyvenime, nuo pačios pradžios gyvena pertekliaus, kuris natūraliai, latentiškai sle-pia stoką, paradokse <...> „Stoka“ turi būti nagrinėjama kartu su tikėtiniu „pertekliu-mi“, t. y. dialektiškai, – toks yra trumpas sociologijos atsakas pernelyg vienpusiškom ekonominio žmogaus, politinio žmogaus, kultūros žmogaus sampratoms (Valantiejus, 2016, p. 256).

Poreikių ir norų nagrinėjimas psichologijoje iš pradžių atrodė neatsakantis į išsikeltus klausimus, tačiau darbų sintezėje atsiskleidė, kad būtent per poreikius ir norus galima apibrėžti, ką eilinis žmogus, o ne tyrėjas, laiko stoka. Slinktis, užfik-suota poreikių ir norų erdvėje, paaiškino slinktį stokos sampratoje.

Psichologijos ir ekonomikos mokslų sąveika leido suprasti, kaip žmogus kas-dienybėje reaguoja į stoką, kodėl kai kuriems žmonėms stoka yra veiksmų ir kūry-bos stimulas, kai tuo tarpu kitus ji paralyžiuoja:

M. Seligmanas priėjo prie išvados, kad žmogus ar gyvūnas, atsidūręs nepalankioje si-tuacijoje, patirdamas vieną ar kitą poreikį, siekia jį panaikinti, tačiau pasikartojančios

nesėkmės, bandant tą poreikį patenkinti, įtvirtina tendenciją nedėti pastangų situacijai pagerinti (Laurinavičius, Rekašiūtė-Balsienė, 2016, p. 278).

Studija parodo, kad norų ir poreikių perskyra – subjektyvi. Kiekvienoje individualioje situacijoje ta pati gėrybė gali būti traktuojama ir kaip noras, ir kaip poreikis, tad bet koks vieningo ir objektyvaus kriterijaus žmonių grupei pritaikymas yra nepraktiškas ir netgi gali būti panaudotas kaip prievartos įrankis: „Siekimas įveikti stoką, siekimas centralizuotai, racionaliai patenkinti daugelio arba visų visuomenės narių poreikius lengvai transformuojasi į poreikių ir moralinių normų reguliavimo sistemas“ (Degėsys, 2015, p. 17).

Stoka pasirodo ir kaip pasilyginimo įrankis, ji gali pykdyti žmogų ne tik todėl, kad jam pačiam trūksta, o todėl, kad kitam sekasi labiau ir trūksta mažiau. Abipusę naudą uždengia susipriešinimas.

Egzistuoja tendencija skirtingai aiškinti savo ir kitų žmonių sėkmę ir nesėkmę, kuri pasireiškia palankumu sau. Asmuo savo aukštus pasiekimus darbe bus linkęs aiškinti kaip savo asmeninių savybių ir pastangų rezultatą, o kito žmogaus – kaip įvairių išorinių aplinkybių rezultatą. Atvirkščiai yra nesėkmės, kuri gali būti ir nepatenkintas poreikis, atvejais. Savo nesėkmės žmonės yra linkę priskirti išorinėms aplinkybėms ar kitų priešišku žmonių ar jų grupių veiklai. Tuo pačiu yra apsaugoma asmens savigarba“ (Laurinavičius, Rekašiūtė-Balsienė, 2016, p. 280).

Psichologija suskamba su ekonomistų įžvalgomis apie be žmogaus pastangų panaikinamą stokojimą.

Toliau, remiantis skirtingų disciplinų sinteze, bus pristatytos kertinės įžvalgos temose: stoka kaip būties pradai, pasaulio ir žmogaus dalis, stokos priėmimo sudėtingumas, jos vaidmuo ekonominės veiklos bei ekonomikos mokslo radimui bei moraliniai stokos aspektai. Šios įžvalgos – tai gairės stokos suvokimui ir kvietimas atskleisti užčiuoptus, bet dėl studijos tikslų ir imties detalčiau nenagrinėtus gylius.

1. Stoka – būties tikrovė

1.1. Stoka – vienas iš būties pradų

Stoka, tyrimo objektas, esmiškai ir nekontekstualiai atskleidžiama jau graikų filosofo Aristotelio (384 m. pr. m. e. – 322 m. pr. m. e.). Norėdamas paaiškinti tikrovę, Aristotelis atranda tris pirminius būties pradus – materiją, stoką (στέρεσις, privatio) ir formą. „Pradams bendra yra tai, kad jie yra patys pirmieji, iš kurių kažkas arba yra, arba atsiranda, arba pažįstama“ (Aristotle and Barnes, 1984, p. 60). Tai

elementai, be kurių negalėtų vykti procesai, apibrėžiantys ir įgalinantys pačią būtį. Tam, kad dalykai rastųsi, būtų ir kistų, reikia a) to, kas atsiranda; b) to, kas yra priešinga atsiradusiam; c) to, iš ko kažkas atsiranda. Tai, kas atsiranda, Aristotelio apibrėžiama kaip forma, priešinga formai yra būtent stoka, o tai, kame veikia visų kitimų ir atsiradimų priešybė, yra materija.

Stoką kaip pradą pagrindžia konceptualus jos atskyrimas nuo nebūties. Stoka – tai ne visiška nebūtis, bet aktualus nebuvimas tam tikroje materijoje, kuri gali aktualizotis į formą. Pavyzdžiui, ugnis atsiranda ne iš bet kokios rūšies nebuvimo, bet tik iš tokio ugnies nebuvimo, iš kurio ugnis gali kilti, tarkime, sausos šakos. Taigi stoka santykyje su materija nurodo kieno nebuvimas ji yra, todėl stoka nėra tas pats, kas nebūtis ar niekis. Stoka yra pradas, nes ji įgalina visų pasaulio esinių atsiradimą ir kitimą.

Aristotelio mintį apie būties pradus pratęsia viduramžių mąstytojas Tomas Akvinietis (1225–1274). Savo ankstyvajame veikle „Apie gamtos pradus“ aiškindamas tris kiekvienam esiniui būdingus pradus, jis naujai pažymi, kad materija ir stoka sutampa pagal objektą, bet skiriasi pagal supratimą. Juk tas pats objektas, kuris yra bronzos, yra beformis iki statulos formos pasirodymo. Tačiau supratimas bronzos ir beformiškumo yra skirtingas, nes skiriasi būti bronzos ir būti beformiu (Plėšnys, 2016, p. 44). Taigi stoka kaip priešingų dalykų virtimo esiniu įgalintoja pati nepasirodo jokių grynu pavidalu. Tai paaiškina, kodėl žmonėms sudėtingas stokos kaip prado supratimas – jis pasiekiamas tik valingomis proto pastangomis, apmąstant esinius, ieškant jų priežasčių, bet niekada jusliškai. O štai įvairios stokos apraiškos, kaip kad konkretus laiko, materialių gėrybių, gebėjimų, santykių trūkumas – patiriamas tiesiogiai. Šis patyrimas dažnai lydimas nepatogumo, taip inertišškai stoką priskiriant negatyviam kontekstui. Kova su jusliškai patiriamomis stokos apraiškomis gali būti begalinė – siekiant stoką panaikinti iš pagrindų. Susiformavus neigiamam stokos supratimui, žmogus patiriamas stokas nori ne palengvinti, ne sumažinti, bet sutvarkyti taip, kad patyrimo neliktų stokos žymės, kuri kelia nepatogumą. Dėl stokos pirmapradiškumo tai tiesiog neįmanoma, o tai pasiryžęs padaryti žmogus pasmerkia eikvoti savo energiją beprasmei misijai.

Stokos pirmapradiškumą sudėtinga suvokti ir tai pastūmėja žmogų į susipriešinimą su būties tvarka. Todėl esmiškai svarbus tampa gebėjimas atsitraukti nuo juslinės patirties ir pastanga suvokti stoką – pradą. „Aristotelis skiria tris dvasios galias arba funkcijas: vegetatyvinę, juslinę ir protingą. Vegetatyvinė dvasios galia yra būdinga augalams, gyvūnai, be vegetatyvinės galios, turi juslinę, tačiau žmogų iš visų gyvų sutvėrimų išskiria protinga dvasios galia“ (Solovej, 2015, p. 8–9). Išskirtinė žmogaus savybė – racionalumas nurodo, kad jis pajėgus ne tik jusliš-

kai patirti, bet ir mąstydamas pažinti būties sąrangą ir vieną jos esminių elementų – stoką. Tik mąstydamas ir priimdamas stoką savyje ir būtyje, žmogus gali savo pastangas nukreipti į pasirinktus tikslus, tobulėjimą, bendradarbiavimą ir gėrybių gausinimą.

1.2. Stoka – pasaulio dalis

Stoka esmingai aptinkama ir fizinės pasaulio sandaros aiškinimo teorijose. Nors toks suvokimas netaikytinas žmonių pasauliui, jis atskleidžia visuminį būties vaizdą. Žmogiško ir fizinio pasaulio sandaras sieja tie patys pirminiai pradai.

Dar prieš Aristotelį graikų filosofas gamtininkas Demokritas (460 m. pr. m. e. – 370 m. pr. m. e.) tikrovę aiškino su būtimi tapatindamas atomus – absoliučiai kietas neperpjaunamas daleles, atomus skiriančią tuštumą laikė nebūtimi, o laikinus atomų derinius – atsirandančias, tam tikrą laiką tveriančias ir išsisklaidančias atomų konfigūracijas – aiškino kaip fenomeninės prigimties apraiškas (Furley, 1987). Tuštumą, tarpą, neužpildytą plotą tarp atomų galima sieti su atomų stoka tam tikroje vietoje:

<...> juk jei nebūtų atomus skiriančios tuštumos, jie būtų tartum statiškai įmūryti lyg kokioje betono sienoje ar atsiskleistų kaip absoliučiai inertiškas sulipusių daiktan dalelių konglomeratas, o negalėdami judėti, jie negalėtų sudaryti atomų konfigūracijų, dėl to fenomenų – ir, akivaizdu, paties fenomeninio daugio, pačios fenomeninės pasaulio įvairovės – egzistavimas pasaulyje būtų neįmanomas (Kardelis, 2016, p. 26).

Stoka tokiaame fiziniame pasaulyje suvoktina kaip viena esminių judėjimo ir naujų reiškinių radimosi priežasčių. Jei nebūtų stokos, jei atomai būtų užpildę visą erdvę, jie negalėtų judėti ir sudaryti naujų kombinacijų. Tai, kad fizinė tikrovė dabar mūsų juslėms atsiveria kaip kintanti, įvairi ir tobulėjanti, kyla iš stokos – erdvės ir galimybės. Todėl galima teigti, kad tikrovei būtinas būties – esinių (atomų) ir nebūties – stokos (tuštumos) sąveikavimas¹.

1.3. Stoka – žmogiškumo apibrėžtis

Žmogus yra laikina, klystanti, ribota, stokojanti, bet tuo pačiu ir per tai tobulėjanti būtybė. Tokia yra žmogiškoji prigimtis, atskirianti žmogų ir nuo fizinio, ir nuo

¹ Svarbu pabrėžti, kad toks atomistinis, fizinis tikrovės suvokimas padarytų didžiulę žalą, mėginant jį taikyti žmogui. Atomų tikrovėje viską lemia fizinės jėgos, kurių pasekmės žinomos iš anksto. Žmogus tokioje tikrovėje būtų suvokiamas kaip atomų kombinacija, tik materialios prigimties. Nebūtų galima jo traktuoti kaip laisvo, racionalaus, moralaus, savo veiksmais ir santykiais su kitais nenuspėjamai tikrovę keičiančio subjekto.

metafizinio pasaulio. Nuo fizinės gamtos žmogus skiriasi laisve ir galimybe tobulėti, nuo dieviškojo metafizinio pasaulio – negalėjimu pasiekti visiško tobulumo.

Galima pradėti nuo to, kad žmogus gimsta nuogas, o nuogumas daugelyje visuomenių siejamas su nepriteklumi ir statuso stoka. Žmogui prireiks labai daug dalykų, kad gimęs tokioje (lyginant su kitais žinduoliais) ankstyvoje biologinio vystymosi stadijoje jis galėtų išgyventi, ir vystytis toliau. Gimimas žmogui yra pirmas šokas į stoką – šaltis, nesaugumas, alkis, gaivališkas artumo ir dėmesio poreikis ir t. t. (Matulevičius, 2016, p. 231).

Teologai kalba apie sukurtą būtį kaip apie „tobulą priklausomumą“ (Syssoev, 2016, p. 163) ir apie „žmogų stokoje“ (Wolff, 1974 cituojamas Lahayne, 2015, p. 7). Pasak jų, tai yra pagrindinis Senojo Testamento terminas, skirtas apibūdinti žmogų stokoje, išreikšti mūsų norėjimo, troškimo, ilgesio būsenas. Nuo pat sutvėrimo visa savo esybe esame stokojantys žmonės. „Aš“ (mano *nefesh*, siela) esu sutvertas priimti, būti papildytu arba pripildytu. Tik Dievas yra pati gyvybė; mes, sutvėrimai gauname gyvenimą (Lahayne, 2016, p. 116).

Žmoguje esanti stoka plačiausia prasme reiškiasi kaip potencialus aktualumas – tai laisvė turėti tikslų, tobulėti, realizuoti savo potencialą, plėtoti gebėjimus, gilinti žinias.

Aristotelis pabrėžė, kad žmogus – tai compositum, t. y. įvairių elementų akto ir potencialios, formos ir materijos sudėjimas. Būtent ši mintis atveria naują stokos problemos supratimo perspektyvą. Nuo šiol jau galima kalbėti apie trūkumą ne vien negatyviai, bet teigiamai – kaip apie žmogaus būties potencialumą ir galimybę (Solovej, 2015, p. 10).

Žmogus ne tik pažįsta stokojimą savyje ir aplinkoje, bet ir gali jį lengvinti. Stoka – tai stimulus veiksmui. Taip laisva žmogiškoji veikla įprasminama siekių, kurių įgyvendinimas aktualizuoja žmogaus potencialą. Todėl stoka laikytina veiksmu, apibrėžiančiu žmogaus žmogiškumą. Gebėjimas ją priimti ir į ją atsakyti – proga aktualizuoti savo potencialą harmoningai su pasaulio sandara.

Pasak Tomo Akviniečio, žmogiškumo esmė yra atvirumas begalybei, siekis pranaokti savo ribotumą, viršyti patį save ir taip aktualizuotis. Tuo pačiu itin svarbu suvokti savo galimybių ir stokos įveikimo ribas. „Senovės graikai sau patiems ir, be abejo, šių laikų žmonėms galbūt pasakytų: nebandykite tapti dievais, bet pagal savo pajėgumą ir galimybes pasistenkite tapti geriausiais žmonėmis“ (Kardelis, 2016, p. 17). Savęs kaip amžinai stokojančios būtybės priėmimas – saugiklis, užtikrinantis, kad žmogus neišvengtų nesibaigiantį karą su savo prigimtimi. Žmogus neturėtų siekti jam nepasiekiamos dieviškosios tobulybės, tačiau kelias, paženk-

lintas vidaus ir išorės stoka link žmogiškosios pilnatvės, yra harmoningas savo esybės išpildymas: „<...> įžvelgti tai, kas stokoje pozityvu, – mus įkvepia siekti visokeriopos pilnatvės, būtiškojo išsipildymo, leidžia geriausiai atskleisti savo žmogiškąjį potencialą iki mums, kaip ribotoms žmogiškoms būtybėms, ontologiškai įmanomos tobulumo ribos“ (Kardelis, 2016, p. 11).

Svarbu pabrėžti, kad tik laisvas žmogus gali aktualizuoti savo potencialą. Pasak tomizmo, laisvė – esminė sąlyga individualių netobulumų nugalėjimui ir asmenybės skleidimuisi.

Tik dėka laisvės žmogus savo potencialumą gali panaudoti stokos ir trūkumų dauginimui arba jų mažinimui ir šalinimui; žmogaus aptinkami trūkumai jame pačiame ir jį supančioje aplinkoje gali tapti pozityvia proga aktualizuoti jame slypintį potencialą (Solovej, 2016, p. 12).

Teologijoje stoka ir laisvė nėra pirminis šaltinis, pati pirmoji čia – Dievo meilė. „Viešpats Dievas paėmė žmogų ir apgyvendino jį Edeno sode, kad jį dirbtų ir juo rūpintųsi“ (Šventasis Raštas, 1999, Pr 2,15). Viena svarbiausių teologinių išvadų – stoka yra būtina sąlyga, kad žmogus galėtų skleisti savo prigimtį, dirbtų ir tęsti pasaulio kūrimą. Stoka yra kita kūrybos, veiklos, pasirinkimo ir netgi pačios laisvės pusė. Jeigu nebūtų stokos – nebūtų ir laisvės žmogui kurti, veikti, rinktis, pasaulyje nebūtų kaitos ir gyvybės. „Dievas juos palaimino, tardamas: „Būkite vaisingi ir dauginkitės, pripildykite žemę ir valdykite ją! Viešpataukite ir jūros žuvims, ir padangių paukščiams, ir visiems žemėje judantiems gyvūnams“ (Šventasis Raštas, 1999, Pr 1,28). Tobulindamas pasaulį, žmogus tuo pačiu pašauktas tobulinti ir save: pažinimo stoka, kito stoka, meilės stoka ir visos kitos stokos sunaikiai pakeliamos, bet būtinos pažinimui ir pašaukimo pilnatvės pasiekimui. Taip stoka atrandama kaip būtina ir tikslinga žmogiškosios būties savybė.

Racionalumo analizė atskleidžia paradoksą – žmogaus protas gali ne tik padėti atpažinti, bet ir pats sukurti stoką:

Dėl proto galimybės įžvelgti naują potencialą, žmogus išgyvena šalia savęs ir naujas stokos formas, kurios neišvengiamos dėl šiuo metu dar nerealizuotų žmogaus proto vaisių (Kėvalas, 2016, p. 60).

Čia dar kartą pasirodo stokos refleksijos svarba. Protas fiksuoja, kad patiriama stoka nėra absoliuti. Žmogus yra protingas rinktis priemones, kaip padėti lengvinti ir turi laisvę tai įgyvendinti. Žmogus traktuotinas kaip savarankiška būtis, savaiminis tikslas, bet tuo pačiu atviras asmeniniam tobulėjimui, kito pažinimui, bet ne prievartinei priklausomybei. Šios savybės fiksuojamos pirmapradžiam lygmenyje, galiausiai išsirutulioja į žmogaus apibrėžtį.

1.4. Stoka bendražmogiškame lygmenyje

Pamatinė arba ontologinė tobulumo stoka įrašyta pasaulio ir žmogaus prigimtyje, todėl nepanaikinama. Visi esiniai prasideda iš aktualios stokos, todėl visuose juose jau atsiradusiuose taip pat yra ir stokos žymė. Vien tai, kad kažkas randasi, keičiasi ir nyksta, jau nurodo, jog pasaulis nėra išbaigtas.

Senovės graikai viską aplinkui suvokė esant absoliutaus ontologinio tobulumo stokoje. Platonas visus dinaminio pasaulio reiškinius ir daiktus suvokė kaip stokos ir pilnatvės dialektiką, esančius pačiame būties ir nebūties įtampos centre. Taip suvokiant tikrovę, atsiskleidžia stokos universalumas. Ji aptinkama ne tik ontologinėje protu pasiekiamoje pasaulio sąrangoje, ne tik fiziniame ir gamtos pasaulyje, ir net ne tik pačiame žmoguje. Stoka atsiskleidžia žmonių santykiuose.

Graikai žmonių tarpusavio ryšių aiškinimui pasitelkia mitus. Platonas išryškina kūniškos aistros prigimtį mitu apie biologinę lyčių kilmę. Aistra kitam, pasak jo, kyla dėl kažkada padalytos žmogaus prigimties. Anksčiau egzistavusios pilnos, rutulio formos būtybės buvo perpjautos perpus. Tai pagrindžia, kodėl dabar žmonės aistringai trokšta *kito*. Jie siekia susijungti, grįžti į pirmąją pilną, nestokojantį pavidalą (Platonas, 2000, 189c-193d.).

Teologijoje santykis su *kitu* taip pat nagrinėjamas stokos kontekste. „Ši ontologinė stoka tampa teigiama paskata bendrystei visuomenėje, kur santykis su kitu žmogumi yra ir bendrystės ilgesio su Dievu išraiška“ (Kėvalas, 2016, p. 77). Išskiriamos kelios santykių stadijos:

1. prieš nuopuolį – stoka kaip bendrystės ir laisvės sąlyga;
2. po nuopuolio – stoka kaip karų, baimės ir prievartos šaltinis;
3. išganyme – stoką įmanoma išgyventi ramiai ir viltingai.

Pirmoji stadija, kai Dievas sukuria atskirtus, ribotus ir vienas nuo kito priklausomus esinius – dangų ir žemę, vyrą ir moterį. Stoka iki nuopuolio buvo žmogui palaiminimas ir dovana. „Čia suvokiame, kad būti sukurtam, reiškia ne vien tik prasidėti laike, bet priimti savo buvimą iš kito, būti egzistenciškai priklausomam, egzistuoti per kitą, būti nulemtam, kitaip sakant – metafiziškai apribotam“ (Syssoev, 2016, p. 164). Taigi jau žmogaus sukūrimo įrašyta metafizinė priklausomybė nuo *kito*, o tai, kad žmogus sukuriamas ne vienas, lemia, kad jis sukuriamas bendrystei.

Po nuopuolio stoka tampa susiskaldymo galimybe ir šaltiniu. Žmogus imasi manyti galįs būti Dievas, panaikinti savo netobulumą, perimdamas ir užvaldydamas teritorijas, išteklius ir *kitus*. Tačiau, kai pasaulio gėrybės ir *kitų* buvimas priimami ne kaip dovana, bet kaip grobis – tai tampa keliu į naikinimą ir susi-

naikinimą. Jei visi *kitame* matys priešą ir įrankį – žmonija bus nuolatinio susipriešinimo ir karo būsenoje. Nuopuolis pakeičia žmogaus tikrovę, santykius, taip pat ir santykį su stoka. Troškimai, kurie yra begaliniai, nukreipiami į žemiškas gėrybes, žmogus tampa nepasotinamas ir ima išgyventi bet kokią stokojimą kaip neteisingumą, kaip pasikėsinimą į jo laisvę. Laisvė painiojama su galimybe realizuoti norus. Taip stoka-palaiminimas virsta stoka-sunki. Priešingai nei visagalis Dievas, žmonės yra silpni. Negalios ir nykimo ženklai – mūsų defektai, trūkumai, ligos, kančia – yra nuopuolio padariniai. Po nuopuolio blogis pateko į šį pasaulį; iki tol žmogus, sukurtas Dievo, nebuvo silpnas (Lahayne, 2016, p. 115).

Išties pasaulis tampa parankiausiu gyventi, kai stoka suvokiama kaip vieni-janti, kitoniškumas priimamas kaip savaimis tikslas, bendradarbiavimo ir laisvo santykio galimybė. Taip atsiveriama harmonijai su pasaulio tvarka, aplinka, savo prigimtimi ir *kitais*. Psichologija bendrumą laiko prigimtinę žmogaus savybę.

Bendrumo jausmas, jau minėtas prie socialinių poreikių, yra įgimtas (žmogus neišgyventų vienas) ir jeigu asmuo sėkmingai bendradarbiauja su kitais, siekdamas savo ir visuomeninių tikslų, jaučiasi visavertis ir laimingas (Laurinavičius, Rekačiūtė-Balsienė, 2016, p. 284).

Postuluodama prigimtinių žmogaus socialumą, antropologija taip pat nurodo, kad socialumas skleidžiasi stokos akistatoje visose žmogaus gyvenimo srityse:

antropologiniu požiūriu, atsakas į ontologinę stoką yra abipusiškumas ir mainai. <...> Žmogus, patyręs socialinę izoliaciją, patiria psichologines ir psichines kančias, o praradęs kontaktą su socialine aplinka dažnai netenka psichinės sveikatos arba „nužmogėja“, t. y. atkrita į pirmapradžio chaoso būvį savo esme priešingą tam, kas yra žmogus (Matulevičius, 2016, p. 238).

Žmogaus priklausomybė nuo *kito* ir santykio su juo troškimas nepaneigia autonomiškumo, mat tikrasis santykio geismas yra geismas pažinti kitą laisvą, autonomišką kosmosą ir taip praturtinti save patį, sumažinant asmeninę stoką. *Kito* pavergimas tėra dirbtinis savęs papildymas ne mažinantis, bet atvirkščiai – gilinantis netobulumą, vienišumą ir beprasmybę.

1.5. Pozityvieji stokos aspektai

Nuoseklios stokos filosofijos nėra, tai lemia dažniausiai negatyvų jos supratimą socialiniuose moksluose. Stokos kaip prado suvokimas – esmiškai svarbus, taigi pozityvių stokos aspektų analizė veda prie originalių išvalgų ir yra metodologinis lūžis tarpdisciplininuose tyrimuose.

Stokos nepažinumas tokiuose socialiniuose moksluose kaip sociologija, psichologija ir iš jų išvestiniuose, sietinas su tuo, kad pačių disciplinų prielaidų apie stoką nagrinėjimas yra už šių disciplinų intereso lauko. Todėl daugelis šių mokslų atstovų koncentruojasi į stokos apraiškas, o ne jos šerdį.

Platonas stoką nagrinėjo dvejopai. Viena vertus, stoka traktuotina kaip defektas – vieno esminių esinio požymio trūkumas, bet svarbiausia, kad stoka yra stimulas veikti, judėti ir keistis. Aristotelio filosofijoje stoka pasirodo kaip galimybė – potenciali, vedanti į veikimą – aktą.

Jei visko būtų apstu – žmogus prarastų savo apibrėžtį ir prasmę egzistuoti. Pasaulio taip pat neįmanoma suvokti be jo ribotumo, laikiškumo ir kaitos. Juk „<...> stoka atsiskleidžia ne rezignaciją ir depresiją keliančiu negatyviu pavidalu, o kaip pozityvus egzistencinis iššūkis ir aistringai dvasinio nuotykiu katalizatorius“ (Kardelis, 2016, p. 16). Stoka sužadina norą pažinti, smalsumą. Būti stokoje ir tai suvokti, šiuo požiūriu nėra negatyvi patirtis, atvirkščiai – šis noras dažnai patiriamas maloniau nei jo patenkinimas. Kaip, pavyzdžiui, alkio jausmas prieš vakarienę ar rekomenduota ir dar neskaityta knyga. Buvimas stokoje ir laukiantis malonumas gali būti malonesnis už apstumo ar persisotinimo jausmą. Taigi smalsumas ir pažinimo džiaugsmas yra įgalintas stokos.

Per išminties stoką ir išminties siekį atsiskleidžia visa filosofijos esmė. „Žinau, kad nieko nežinau“, teigė Sokratas, kaip visi mirtingieji stokojęs dieviškosios išminties pilnatvės. Žinoti, kad stokoji, reiškia būti teisingame kelyje, nes tik kvailiai mano viską žiną, pasak graikų. Tai gražiai iliustruoja mitas apie Erotą (Platonas „Puota“), kuris stokojo ir todėl aistringai siekė išminties.

Jo stoka parodoma kaip nesanti absoliuti: kaip Išteklius sūnus, Erotas turįs tam tikrą miglotą supratimą apie išmintį, todėl gebąs aistringai („erotiškai“) jos siekti, o kaip Skurdybės sūnus, jis esąs pasmerktas išminties siekti amžinai ir iki galo jos nepasiekti, taigi visada pasilikti išminties siekimo kelyje ir nuolatinėje – nors ir neabsoliučioje – stokos būsenoje. Erotas šiame Platono dialoge iškylo kaip kiekvieno tikro filosofo – aistringai išminties mylėtojo – prototipas ir etalonas (Kardelis, 2016, p. 14).

Negali turėti aistros, siekti, mėgti, mylėti – jei tai jau turi ir neturi baimės to prarasti. Stokos jausmas sužadina troškimą, paskatina veikimą, siekį ir atskleidžia, kad trokštamas dalykas yra svarbus.

Asmeninis mentalinis laisvės laipsnis yra proporcingas individualiai stokai:

<...> juo didesnė mūsų laisvė, juo didesnė ir mūsų stoka: juk mūsų laisvę apibūdina visų įmanomų mūsų pasirinkimų skaičius. Begalinės laisvės atveju šis pasirinkimų skaičius taip pat yra begalinis – kaip ir begalinis laisvės laipsnių skaičius hipotetinėje mechaninėje sistemoje. Turėdami begalinę laisvę mes pradiniame savo egzistencijos taške,

kuriame renkamės iš begalinio skaičiaus galimų savojo gyvenimo variantų, visus juos turime prieš akis kaip nerealizuotas galimybes – kiekvieną iš jų kaip vienas ar kitas hipotetiškai realizuotas tikslas mūsų lakioje vaizduotėje atitinka galutinis mūsų teleologinio išsipildymo taškas (Kardelis, 2016, p. 34).

Begalinis nerealizuotų galimybių skaičius, susijęs su stoka, yra pozityvus ir potencialus ateities horizontas. Jei kartais tai priimama kaip erzinantis dirgiklis, nereikėtų neapgalvotai siekti visiškai įveikti pamatinę stoką – nes tai neįmanoma, ar ją ignoruoti – taip nuskurdinant save siauram asmeninių galimybių suvokimui, taip pat svarbu įvertinti ir alternatyvą – vietoj pamatinės stokos, laisvės ir begalinių neįgyvendintų pasirinkimų – būtų determinizmas ir vergovė. Kančia suvaržytoje laisvėje yra kur kas gilesnė nei kančia netobulame, bet laisvame, pasaulyje.

1.6. Stokos priėmimo sudėtingumas – žmogiškosios prigimties savybė

Būdama vienu iš trijų radimosi pradų, stoka vis dėlto yra sunkiai priimama. Kodėl taip yra, padeda suprasti pačiame žmoguje įrašytos stokos žymės. Žmogus yra klystantis, kūniškas, laikinas, jam stinga žinojimo ir *kito* – jis yra sociali būtybė. Stokos žymės yra ir pasaulyje. Pasaulis yra laikinas, ribotas erdvėje, jo ištekliai riboti ir naudingais turi būti paverčiami. Netobulos prigimties žmogus veikia netobulame pasaulyje. Atsižvelgiant į tai, išgrynintinos ir stokos nepriėmimo priežastys.

Ontologinis lygmuo. Stokos kaip pamatinio būties reiškinio pažinimą apsunkina tai, kad pirmapradžiai būties elementai nėra esiniai patys savaime. Tam, kad juos išvelgtume ir suprastume, reikia valingos tyrėjo mąstymo pastangos, o jusliškai patiriamos tik pirmapradžio elemento apraiškos, bet ne jo esmė. Ir tuo pačiu stoką sunku mąstyti, nes jusliškai patiriama ji iškart iššaukia veikimą.

Ji „<...> veikia žmogų kaip katalizatorius, sužadina jo vidinį variklį, skatindama veikti, viltis, kelti tikslus. Taip veiklos sužadinimas nukreipia dėmesį nuo apmąstymo galimybės“ (Leontjeva, 2016, p. 87).

Socialinis, antropologinis lygmuo. Nepažindamas, o todėl ir nepripažindamas stokos pirmapradiškumo, tikslingumo bei esminio vaidmens dinaminės tikrovės procesuose, žmogus neišvengiamai ima stoką traktuoti kaip neteisingos socialinės tikrovės pasekmę, blogų žmogaus veiksmų rezultatą. Stoka patiriama kaip netektis, skurdas, blogis, neteisingumas ir dėmesys sutelkiamas į tai, kaip pašalinti šiuos reiškinius ir stokos jausmą kartu su jais. Stokos jausmas patiriamas asmeniškai ir stoka suvokiama kaip „man-stoka“, šis pajautimas dar labiau atitolina stokos pirmapradiškumo ir visuotinio supratimą. Toks stokos traktavimas paplitęs ne

tik tarp žmonių, bet dominuoja ir socialinių mokslų disciplinose. Antropologijoje „stokos konceptas yra suvokiamas ne kaip savarankiškas realybės elementas, bet kaip socialinių santykių platforma ir dažnai pačių socialinių santykių išdava“ (Matulevičius, 2016, p. 227). „Stoką suvokti pro skurdo prizmę, socialinėje antropologijoje bei sociologijoje visų pirma reiškia galios santykių analizę“ (Matulevičius, 2016, p. 228). Antropologija pajavairina stokos diskursą, kalbėdama dar ir apie tokius stokos aiškinimo būdus, kaip stokos mistifikavimas ir stigmatizavimas. Tikėtina, kad žmogaus sąmonėje jie nuo seno dengdavo stokos pirmapradiškumą.

Laiko lygmuo. Gamtos ir žmogaus pasaulis yra atviras laike vykstančiam virsmui. Gamtos objektuose įrašytas kismo dėsningumas, procesai vyksta laikui atėjus, o tai reiškia, kad bent akimirką iki to objektas stokoja būsimos formos. Sėkla stokoja daigo, daigas – augalo, augalas – pumpuro, pumpuras – žiedo, o žiedas – vaisiaus. Stoką gamtoje lengviausia suprasti kaip atstumą, skiriančią dabartinę būseną nuo tos, kuri rasis. Lengviau suvokti stoką tos formos, kurios radimasis jau pakeliui, sunkiau suvokti stoką, kuri apima daugybę laike vykstančių virsmų. Gamtinei žmogaus pusei taip pat galioja šis dėsningumas.

O štai laisvoje ir racionalioje žmogiškoje realybėje sunkiai pakeliamas neapibrėžtumas, nesaugumas, neužtikrintumas dėl ateities. „Nesaugumas padaro stoką žmogaus priešų, nes atrodo, tik ji neleidžia žmogui sukaupti tiek, kad taptų saugus“ (Leontjeva, 2016, p. 95). Nuolatinis laukimas stoką daro dar sunkiau pakeliamą, siekiama troškimų įgyvendinimą priartinti, laukimo laiką sutrumpinti arba atvirkščiai – kai kurias stokas nutolinti, prailginti laiką, ištesti laukimą. Žmogus nežino, kada stoka liausis, kada atsiras nauja ir koks bus jos įveikimo mechanizmas, greitis ir rezultatas. Natūraliai siekiama saugumo, kurį suteikia perteklius, tad tam imamas kryptingos veiklos. Tačiau ir šioje veikloje žmogus gali patirti nesėkmę dėl natūralių priežasčių, pavyzdžiui, gamtos sąlygų apspręsto nederliaus arba dėl žmogiškos klaidos, negebėjimo numatyti įvykius. Stokos priėmimas neužtikrina saugumo, bet padeda suprasti, kad stoka nėra trukdis laimei.

„Gali būti, bet dar nėra“, arba potenciali stoka, priklauso nuo paties stokojančiojo: jis turi galimybę kontroliuoti troškimo įgyvendinimo laiką, pavyzdžiui, galima išmokti japonų kalbos ar pasistatyti namą, tačiau žmogus gali ir atsisakyti troškimo, o tuo pačiu ir stokojimo. „Turi būti, bet dar nėra“ arba natūrali stoka, susijusi su gamtos procesais ir žmogaus sunkiai kontroliuojama, pavyzdžiui, fizinė branda.

Moralės normos, religija ir racionalumas padeda žmogui iškęsti stoką laike, ugdyti susitvardymą ir saikingumą, pasirinkti deramus ir savalaikius sprendimus. Linijinis laiko supratimas įpareigoja prisiimti atsakomybę už veiksmų padarinius

ateityje, suprantama, kad įvykiai nesikartoja nepriklausomai nuo žmogaus veiksmų, bet yra jų nulemiami – kiekvieną akimirką yra kuriama kita akimirka. Kiekvienas pasirinkimas turi padarinių žmogui, kitiems ir aplinkai.

Teologinis lygmuo. Stokos nepriėmimas glaudžiai susijęs su prigimtinės nuodėmės samprata. Prigimtinė nuodėmė pakeičia žmogaus tikrovę ir santykius, taip pat ir santykį su stoka. Buvusi palaiminimu ir dovana, stoka tampa žaizda ir našta. Bėgaliniai žmogaus troškimai nukreipiami į žemės gėrybes. Darbas, buvęs iki nuopuolio dovana, susigyvenimo su pasauliu įrankiu, tampa sunkiu ir jam priešinamasi. Visos sritys pažymimos netobulumo ženklais, kaip, pavyzdžiui, abipusiškumo ir laisvės reiškinys, mainai, neapsaugoti nuo klaidos ir nuodėmės. Visa tai gali vesti į blogį, taip pat patiriamą kaip stoka ir sukeltą natūralų žmogaus pasipriešinimą. Stokos kaip bausmės supratimas ima uždengti stoką kaip palaiminimą, nors pirminė stokos paskirtis – palaiminimas ir jame esantis kvietimas tęsti pasaulio kūrimą nenustoją galioti. Teologinės skirties tarp Kūrėjo ir Kūrinijos nepaisymas paskatina manytą, kad iki nuopuolio pasaulis ir žmogus buvo absoliučiai tobuli ir nesiskyrė savo tobulumu nuo Dievo. Šios teologinės skirties nesilaikymas turi skaudžių padarinių: tikima, kad stoką jau šioje žemėje gali pakeisti apstybė. Studijos bendraautorai perspėja, kad būtent šios perskyros ignoravimas sudaro terpę plisti marksistinėms materialistinėms ideologijoms bei naujiems panteistiniams judėjimams. Išoriškai skirtingi, ir vieni, ir kiti maitina žmogų jo visagalybės iliuzija ir pažadu panaikinti stoką (Lahayne, 2016). Todėl supratimas, kad stoka egzistavo jau nuo pasaulio sukūrimo ir iki nuopuolio, yra fundamentalus ir galintis pakeisti diskursą.

1.7. Du atsako į stoką būdai: veikti ar turėti

Įprastai stoka yra stimulus veikimui, tačiau tam tikromis aplinkybėmis ji gali paralyžiuoti. Pavyzdžiui, sveikatos stoka gali paskatinti pradėti sportuoti ir sveikai maitintis, tačiau taip pat gali prislėgti, paskatinti pasiduoti ir nesiimti jokių veiksmų. Reakcija į stoką yra individuali, priklausanti nuo charakterio savybių, patirties, vertybių.

Į stokos stimulą žmogus gali atsiliiepti taip pat dvejopai: veikdamas arba tiesiog norėdamas, išreikšdamas pretenziją gauti tai, ko stokoja. Pirmu atveju, veikiamas, atsiliiepiant į stoką ir galiausiai veiksmas apvainikuojamas vaisiumi. Antru atveju – pasirinkdamas turėti, žmogus turi pretenziją gauti stokojamą dalyką be didelių asmeninių pastangų. Pirmuoju atveju, žmogus veikia kaip aktyvus ir atsakingas kūrėjas, tuo pačiu per darbą ir pažinimą tobulėja ir pasiekia išsiskleidimą. Štai ir

teologiniu požiūriu „Darbas dėl pragyvenimo yra ne vien tik nuodėmės užtrauktas prakeikimas, bet būdas būti panašiam į Dievą“ (Syssoev, 2016, p. 169). Antruoju atveju, žmogus atsiliepią tik kaip vartotojas, pretenzijos turėtojas ir taip užsisklendžia nuo svarbiausios galimybės – tobulėti ir išsipildyti.

Žmogaus tobulėjimas per darbą, pažinimą ir kitas pastangas yra neatsiejamas nuo visos kūrinių tobulėjimo. „<...> būdamas ribotas ir priklausomas žmogus vis dėlto nėra atskirtas nuo Dievo, bet jo baigtinumas ir priklausomumas gali tapti tarpine vieta, per kurią Kūrėjas susivienija ne tik su žmonija, bet ir su visa kūrinija“ (Syssoev, 2016, p. 169).

Svarbu, kad skirtingi atsiliepimo į stoką būdai nulemia ir skirtingą požiūrį į laisvę. Jeigu pirmuoju atveju kalbama apie laisvę veikti ir išsipildyti, antruoju – apie laisvę kaip teisę turėti be pastangos. Išties laisvę įgyvendinti ir stoką užpildyti galima tik nelengvu pažinimo, kūrybos, kasdienės pagalbos kitiems keliu. Išlaisvinimas nuo šio vargo tapatus laisvės atėmimui ir žmogaus redukavimui į viskuo aprūpintą naminių gyvūną.

2. Stoka ir ekonomika

2.1. Stoka ekonomikoje

Ekonominė žmogaus veikla atsiranda kaip siekis išgyventi akistatoje su stoka. Natūralu, kad būtent ekonomikos mokslas kryptingai plėtojo stokos konceptą. Stokos supratimas, kalbant apie materialų pasaulį, evoliucionavo nuo labai konkretaus viduramžiais iki abstraktesnio moderniaisiais laikais. Apie stoką platesne prasme buvo mąstoma religinėje, amžinojo gyvenimo tematikoje. Ekonominė veikla buvo apmąstoma kaip priemonė, kurios tikslas – užtikrinti žmogaus egzistenciją, kad galėtų save realizuoti.

Teologas R. Malthusas (1766–1834) buvo kone pirmasis, atradęs bei pristatęs stokos universalumą ir suteikęs šiam diskursui naują prasmę. Mąstydamas apie skurdo prigimtį, jis atrado stoką kaip universalų reiškinį, nulemtą natūralių priešasčių – populiacijos augimo ir gamybos pajėgumo. Susirūpinęs skurdu, mokslininkas žiūrėjo į stoką negatyviai, kaip į situacijos išderinimą. Būdamas teologu, Malthusas nujautė stokoje esantį Dievo planą ir turėjo bendrą religinę prielaidą, kad jei jau Dievas tai sutvėrė, tai turėtų vesti į gera. Į klausimą „kaip“, teologas neatsakė. Malthusas teigė, kad begalinė gamtos įvairovė yra pritaikyta tęsti aukštesnįjį kūrybos tikslą bei sukurti daugiausia įmanomo gėrio. Negatyvus žvilgsnis į žmogaus reprodukcinę galią ir tuo pačiu jo kūrybinių galių neįvertinimas lėmė

plačiai žinomą Malthuso išvadą – žmonija nebus pajėgi savęs išmaitinti. Mokslininkas nenumatė ekonominių santykių bei pramonės revoliucijos teikiamų galimybių, tačiau jo įžvalgos yra nepaprastai vertingos. Kritiškas jų permąstymas suteikia paaiškinimą, kad jei ekonominė žmogaus veikla neleistų tokiu didžiu mastu gausinti gėrybių, žmonijos iš tiesų lauktų niūrūs laikai. Netiesiogiai Malthusas atskleidžia modernios ekonomikos indėlį į civilizacijos likimą – žmonija pajėgi save išmaitinti ir nuolat laiduoja nenutrūkstamą žmonių skaičiaus augimą.

Studijos bendraautoriai vardina visą virtinę išradimų – nuo duonos recepto iki naftos perdirbimo technologijos, pabrėždami, kad už to, ką įprasta vadinti technologiniu progresu, slypi nenuilstamas kūrybingo žmogaus genijus, verslumas ir atsakas į stoką. Norint pagaminti duonos, reikia miltų, o šie turi būti sumalti iš grūdų. Tad malūno išradimas tapo svarbiu žingsniu į priekį maisto gamybai. Romėnai sugalvojo rankomis sukamą malūną, anksčiau žmonės naudojo vandeniui ar arkliams varomus malūnus, vėliau išrado vėjo malūnus. Taigi poreikis pagaminti daugiau ir geresnio maisto sukėlė visą gerų idėjų bangą (Lahayne, 2016, p. 126). Autoriai pabrėžia, kad svarbiausia išradimų ir praktinio jų pritaikymo priežastis yra laisvė. Daroma prielaida – jeigu žmonija vėl netektų to, kas leido jai ištrukti iš nuolatinio balansavimo ant bado ribos, Malthuso pranašystės imtų pildytis, žmonijos lauktų skurdas ir badas (Davies, 2016, p. 202). Kaip teigia vienas studijos autorių, senoviniai suvaržymai atlėgo, ir tai leido turėti tokią politinę ir socialinę laisvę, kokios pasaulis nebuvo matęs. Laisvė buvo būtina sąlyga idėjoms pradėti skleistis. Europa ir Šiaurės Amerika pranoko tokias pat turtingas ir išmoningas Kiniją bei Indiją todėl, kad plačiai užtikrino žmonių laisves (Lahayne, 2016, p. 128).

Ekonomistas Carlas Mengeris žvelgė į stoką kaip būdą atskirti ekonomines gėrybes nuo neekonominių ir paaiškinti, kaip gimsta ekonominė veikla. Apibrėždamas gėrybes, kurių trūksta, C. Mengeris nesiima vertinti, ar žmogui iš tikro jų reikia, ar iš tikro pasaulyje jų neužtenka. Mokslininkas tiesiog logiškai atskiria, kad yra gėrybės, kurių yra tiek, kad nei vienam žmogui jų nepriprūks dabar ar ateityje, ir gėrybės, kurių trūksta ar gali priprūkti. Mengerio įvestas kriterijus leidžia skirstyti gėrybes, nepaisant jų fizinių savybių, kilmės ir kitų požymių. Taigi stokos kriterijus įveda labai aiškią tvarką sudėtingame pasaulyje ir padeda suprasti, kodėl gimsta ekonomika. Jis taip pat parodo, kad subjektyvumas nėra problema. Tai, kad pavyzdžiui, oras vienu atveju yra ekonominė gėrybė, o kitu – ne, yra ne paradoksas ar nesusipratimas, bet logiška stokos kriterijaus naudojimo pasekmė.

Ludwigas von Misesas stengiasi pranokti tradicinio ekonomikos supratimo rėmus: „Pirmutinė proto užduotis yra susidoroti su ribomis, kurias žmogui primeta

gamta, bei kovoti su stoka. Veikiantis ir mąstantis žmogus yra stokojančio pasaulio produktas; pasaulio, kuriame visa gerovė gali būti pasiekta tik sunkiu darbu, elgesiu, kitaip vadinamu „ekonominiu“ (Mises, 1999, p. 235).

Šių studijų pobūdis leidžia pažvelgti į ekonominės veiklos užgimimą iš kitų disciplinų perspektyvos. Teologijos išlieta šviesa į žmogaus ribotumą bei mirtinumą naujai paaiškina šių veiksmų svarbą ekonominės veiklos atsiradimui. Žmogaus laikui tapus ribotam, ekonominis aspektas rasis visur, kur žmogus renkasi, kaip naudoti ribotus išteklius, ir pirmiausia, ribotą laiką. Be to, žmogui gyventi nuolatos reikalinga energija: mūsų kūnai labai greitai naudoja energiją, todėl beveik nuolatos jaučiame poreikį jos gauti, kuri tenkiname maistu. Prieš žmogaus nuopoli, tokia situacija visai nebuvo grėsminga ar pavojinga gyvybei, todėl nebuvo sunkios kovos už būvį (Lahayne, 2016, p. 116).

Disciplinų sandūroje noksta supratimas, kad neįmanoma mąstyti pasaulio be stokos, nes pirma, yra dalykų, kurių neįmanoma pagausinti, pavyzdžiui, laiko, ir antra, nes žmonių norai yra begaliniai. Tuo pačiu aiškėja, kad bet kuris žmogaus pasirinkimas tarp skirtingų riboto laiko ir išteklių panaudojimo galimybių reikalauja ekonomizavimo. Ne tikslų pobūdis ar kiekis, o naudojamo laiko ir išteklių ribotumas bei galimybė juos panaudoti alternatyviai sudaro prielaidas ekonominės veiklos atsiradimui. Taigi žmogaus elgesys, susijęs su žmogiškų poreikių patenkinimu ribotomis bei įvairiai panaudojamomis priemonėmis, sudaro galimybę rinktis bei turi ekonominį aspektą (Šilėnas, Žukauskas, 2016, p. 298).

Antropologija savo ruožtu parodo prigimtinių žmogiškosios veiklos pobūdį:

„<...> remiantis M. Eliadės interpretacine logika, galima apibendrinti, kad stoka kaip antropologinė patirtis priklauso pirmąjį chaoso sričiai, iš kurio žmogus tiek simboliškai – rituališkai, tiek fiziškai stengiasi išsivaduoti. Jis keičia jį supančią natūralią aplinką iš chaotiškos ir „nesukurtos“ į „sukurtą“. Ima natūralius išteklius ir perdirba juos sukurdamas pridėtinę vertę stokai transformuoti“ (Matulevičius 2016, p. 233).

Įvesdama „stokos transformavimo“ terminą, antropologinė studija nutapo paveikslą, kuriame atsiskleidžia žmogiškos pastangos taupyti, sumaniai naudoti ir kurti – taip pat ir ne tik tai, kas suvartojama, bet ir tai, kas išlieka bei perduodama kitoms kartoms. Produktyvus darbas siekia transformuoti turimus dalykus į vis naudingesnius. Tokiu būdu atsiranda visiškai nauji dalykai: kiekvienas šios rūšies darbas sukuria dalykus, kurių prieš tai nebuvo. Vien šis faktas suponuoja stoką. Technologinė raida ir naujų produktų kūrimas lengvina stokos spaudimą, kita vertus, per naujų galimybių parodymą stoka dar sužadina. Naujų technologinių prietaisų sukūrimas sukelia norą jais naudotis ir čia vėl reikalingas mąstymas,

padedantis apsispręsti. Tobula gausa reikštų visišką ir momentinį visko buvimą, tokiu atveju, joks darbas neegzistuoatų. Visa, ko panorėtume, būtų po ranka. Todėl stoka ir yra tiesiogiai susijusi su darbu (Lahayne, 2016, p. 121).

Ekonomistas L. Robbinsas (1898–1984) išplečia stokos konteksto svarbą taip, kad performuluojamas paties ekonomikos mokslo apibrėžimas ir uždaviniai. Pasak jo, ekonomika tiria žmogaus elgesį tikslų ir ribotų išteklių, turinčių alternatyvių panaudojimo būdų, sąveikoje. Toks apibrėžimas paneigia neteisingą nuostatą, kad ekonomika domisi tik žmonių materialine gerove, o jos tikslas yra paaiškinti, kaip toji gerovė kuriama (Šilėnas, Žukauskas, 2016, p. 297).

Robbinsas įžvelgė ir iki mūsų dienų mažai suprantamą paradoksą: ekonominė veikla leidžia gausinti gėrybes, tačiau materialių gėrybių gausinimas nėra pagrindinis ekonomikos, kaip mokslo uždavinys. Mokslininkas kovojo su materialistiniu ekonomikos apibrėžimu ir teigė, kad apskritai neįmanoma atskirti materialios ir nematerialios gerovės. Taigi ekonomika nėra mokslas, kuris tyrinėja tik materialias gėrybes ir gerovę. Ekonomika tiria žmonių, siekiančių patenkinti savo norus, veiksmus; ir, konkrečiai, mainų procesą kaip priemonę kiekvienam „pasigaminti“ jo norų išpildymą. Šios gėrybės gali būti apčiuopiamos (pvz., daiktai) arba nematerialios (pvz., paslaugos) – apibendrina ekonomikos mokslo uždavinius Rothbardas (2011, p. 162). Remiantis šia studija, galima pridurti, kad ekonomika yra mokslas ne apie skaičius, kaip kad dažnai manoma, bet apie žmogų, kuris, būdamas ribotas ir mirtingas, gyvenantis stokos akistatoje yra priverstas skaičiuoti, vertinti, lyginti ir nuolat rinktis. Toks ekonomikos supratimas pagrindžia ir įprasmina vieną šio tyrimo užmojų – ieškoti sąlyčio taškų ir iš jų atsirandančių vaisingų įžvalgų, disciplinose, kurių dėmesio centre – žmogus.

Stoka kaip paskata veikti, gerinti ir gausinti veikia skirtingai, priklausomai nuo išorinių sąlygų. Pavyzdžiui, remiantis Azijos valstiečių tyrimu (Davies, 2016, p. 205), gyvenimas ant biologinės egzistencijos ribos lemia svarbius pokyčius mąstyme ir veiksmuose. Kai stoka tokia ekstremali, kad galimai jos nepatenkinimas reikštų mirtį – žmonės tampa visiškai netolerantiški rizikai ir priešiški inovacijoms. Bendruomenėse išsivysto solidarumo papročiai, pavyzdžiui, įprasta yra padėti kaimynui bado atveju. Tuo pat metu pelno siekimas, inovacijų taikymas, kainų nustatymas ir panaši ekonominė veikla tampa smerkiama ar net draudžiama.

Per pastaruosius 40 metų žmonių padaugėjo nuo 4,5 mlrd. iki 7 milijardų. Žemės nepadaugėjo, o dirbančiųjų žemės ūkyje – sumažėjo. Nepaisant to, žmonių, gyvenančių absoliučiam skurde, skaičius sumažėjo nuo 2 mlrd. iki 1,5 mlrd. (Roser, 1945). Kitaip sakant, prieš 40 metų ne skurde gyveno 2,5 mlrd. žmonių.

Dabar – 5,5 milijardo. Nors ekonominių santykių ir technologijos progresas šiandien leidžia patenkinti vis daugiau norų ir tai daryti vis geriau, tačiau tai nereiškia, kad stoka nustoja egzistavusi.

2.2. Ekonomikos reiškinių radimasis stokos kontekste

Veikla, arba darbas, yra pirminis ekonomikos reiškinys – atsakymas į stokos tikrovę. Žvelgdami kūrybingai, randame naujų būdų numatyti, išvengti bei sušvelninti stokos keliamas problemas. Nuostabu tai, kad šio proceso metu žmogus ne tik nugalė kliūtis, bet ir gauna daugiau. Mes gaminame maistą valgymui, drabužius vilkėjimui, tačiau visada pasigaminame daugiau nei reikia mums patiems. Kartais išrandame įrenginį, kuris gali būti naudingai pritaikytas plačiau, nei tikėjomės; mes sukuriame vaistus, kurie išsaugo gyvybes dabar ir ateityje padeda rasti įvairių sprendimų kitose srityse; mūsų pastatai stovi ilgiau, nei vieną sezoną, ir pan. Gyvūnai tokių rezultatų nepasiekia (Soto, 2015, p. 1).

Žmogiškosios veiklos šerdyje – nuolatinis ir nepaliaujamas rinkimasis, kaip panaudoti ribotus išteklius, įskaitant ir laiką. Pasirinkimo procese atsiskleidžia viena svarbiausių šiuolaikinės ekonomikos sąvokų, išplėtotą ekonomisto Friedricho von Wieserio (1851–1926) – alternatyvieji kaštai. Jei gyventume neribotų gėrybių ir laiko pasaulyje, vis tiek tektų rinktis, tačiau tas pasirinkimas neturėtų alternatyviųjų kaštų. Jei noriu daryti du dalykus ir tam turiu apščiailo laiko bei priemonių, ir jei nenoriu to laiko ir priemonių naudoti niekam kitam, mano elgesys bus kitoks, nei ekonomikos mokslo aprašomos elgesio formos. Nirvana nebūtinai yra tik vientisa palaima; tai yra tiesiog visiškas visų poreikių patenkinimas (Robbins, 1932, p. 13).

Alternatyviųjų kaštų supratimas yra svarbus kasdienėje veikloje – pasirenkant pirmąjį geriausią riboto laiko ir išteklių panaudojimo variantą, tuo pačiu netenkama antrojo. Vertinant šiuos geriausius pasirinkimus, atliekamas ekonominis veiksmas – atsisakoma mažiau vertingo dėl to, kuris tomis sąlygomis atrodo vertingesnis. Tam, kad įgytume papildomą kiekį kokios nors gėrybės, turime kažką atsisakyti – tiek pat kitokios gėrybės, ar galimybės nuveikti kažką kito (Baumgartner et al., 2006).

Ši paradigma įžvelgtina ne tik veikloje, kuri tradiciškai vadinama ekonomine, bet ir kitose srityse, pavyzdžiui, eidamas pasivaikščioti, žmogus netenka knygos skaitymo malonumo, skaitydamas, negali tuo pačiu metu žaisti su vaiku. Netgi meilei praktikuoti tenka nelengva pasirinkimo našta: „Žmogiško gyvenimo realizmas akina mus pripažinti, kad meilė yra pasirinkimas: norint atsiduoti daug

reikalaujančiam darbui, būtina atsisakyti vienokių ar kitokių, nors ir visiškai teisėtų, savirealizacijos planų“ (Syssoev, 2016, p. 178). Nenuostabu, kad kalbėdamas apie pasirinkimus, L. Robbinsas akivaizdžiai pralenkia ekonomikos ribas (Robbins, 1932, p. 13). Jis rašo: štai mes, sąmoningi sutvėrimai, pilni troškimų, siekių ir instinktyvių polinkių, kurie mus skatina veikti skirtingais būdais. Tačiau laikas, skirtas šiems troškimams išreikšti, yra ribotas. Pasaulis nesuteikia visų galimybių mūsų pilnatvei. Gyvenimas yra trumpas. Gamta yra šykšti.

Laiko ir kitų gėrybių stoka verčia ekonomizuoti – gėrybes naudoti kuo efektyviau, kaupti, o taip pat rasti būdų, kaip jas pagausinti. Mengerio ekonomizavimo apibrėžimą galime perfrazuoti moderniais žodžiais: ekonomizavimas susideda iš taupymo (kiekio išsaugojimo), gėrybių naudingųjų savybių išsaugojimo, apsisprendimo, kuriuos poreikius tenkinti, o kurių – ne, ir siekio efektyviai naudoti gėrybes (Šilėnas, Žukauskas, 2016, p. 295).

Mengeris padaro išvadą, kad netgi nuosavybė atsiranda dėl stokos. „Nuosavybė <...> yra ne arbitrarus išradimas, bet vienintelis praktiškas sprendimas problemai, kuri kyla iš neatitikimo tarp esančių ir norimų ekonominių gėrybių kiekio“ (Menger 2007, p. 20). Šiuo požiūriu Mengerio mintis visiškai prieštarauja filosofo Jeano-Jacques'o Rousseau (1712–1778) įsitikinimui, kad gėrybių stoka yra privačios nuosavybės pasekmė. Mengerio aiškinime yra atvirkščiai – stoka yra priežastis, o privati nuosavybė pasekmė. Pasak Mengerio, jei gentis gyvena šalia upės, kurioje vandens netrūksta ir nepanašu, kad pritrūks, – privati nuosavybė į vandenį upėje niekada neatsiras. Lygiai taip pat neatsiras ir alternatyvūs būdai apsirūpinti vandeniu ar investicijos į vandens vartojimo efektyvumo didinimą. Išaiškindamas nuosavybės atsiradimą, mokslininkas tuo pačiu parodo, kad jos panaikinimas niekaip neišspręstų stokos problemas.

Mengerio mintis susisieja su bibliinių studijų įžvalga apie senovėje gyvenusių žmonių Dievo įkvėptą išmintį, kad „<...>lengviau gyventi taikoje, kai gyvenama atokiai, kai kiekvienas turi savo ribas ir nepriverttas kovoti dėl išteklių“, kad pamatinė privačios nuosavybės ir žemės padalinimo paskirtis – „išvengti vaidų ir neteisingumo, leisti žmonėms gyventi tvariai ir taikingai. Privačių ribų atsiradimas čia iškyla kaip būtinas ir tikslingas“ (Leontjeva, 2016, p. 98). Tomas Akvinitis apmąsto žmonijos patirtį ir prieina prie išvados, kad bendros nuosavybės atsisakymas ir privatinės nuosavybės atsiradimas nuodėmingoje žmogaus būklėje (1) paskatina pasiaukojantį darbą, (2) lemia didesnę efektyvumą ir (3) užtikrina taiką. Akvinitis žengia netgi toliau, neigdamas tradicinį augustiniską požiūrį – jis tikina, kad yra priežasčių manyti, jog privati nuosavybė egzistavo prieš nuopolį. Nors Edeno sode visi dalykai buvo laikomi bendrais, faktas, kad žmonės

turėjo jais naudotis, kad galėtų patenkinti išgyvenimui būtinus poreikius, liudija buvus nuosavybės (*dominium*) sampratą. Tačiau po nuopolio tapo žymiai produktyviau išplėsti nuosavybės instituciją, kad kiekvienas galėtų geriausiai tarnauti Dievui. Žmogaus vidinis tingėjimas ir pavydas trukdė laikyti dalykus bendrais, kaip anksčiau (Alves, Moreira, 2016, p. 191).

Gilindamasis į nuosavybės ištakas, Mengeris prieina prie vertingos išvalgos, kad žmonės yra linkę į bendrą naudojimąsi gėrybėmis visada, kai prigimtinės sąlygos tai leidžia. Vadinasi, visos gėrybės, kurių netrūksta ir kurios nesukelia alternatyvaus naudojimo klausimo, gali būti ir bus naudojamos žmonių kaip bendra nuosavybė. Tačiau svarbu įsidėmėti, kad vadinamasis primityvus, arba „natūralus“ komunizmas, kildavo iš paprasto fakto: tam tikrų gėrybių buvo tiek neapreišiamai daug, kad jos liovėsi būti ekonominėmis gėrybėmis (Šilėnas, Žukauskas, 2016, p. 295). Taip atsakoma į opų klausimą – kokios yra komunizmo atsiradimo prielaidos.

Kaip spontaninis žmonijos atsakymas į stoką atsiranda ne tik darbas bei nuosavybė, bet ir mainai, pinigai, kainos, bendradarbiavimas ir konkurencija. Šie reiškiniai užgimė besikartojančių pasirinkimų grandinėje, jie atitinka žmogaus prigimtį ir būties tikrovę. Studija leidžia pažvelgti į ekonomikos reiškinius kaip į ontologinės stokos apspręstus, natūralius bei neišvengiamus. Toks ekonomikos reiškinį supratimas yra svarbus proveržis, leidžiantis juos atrasti kaip dėsningus ir nepakeičiamus, atpažinti juose žmogaus ir tikrovės prigimties atspindžius.

3. Stoka ir moralė

3.1. Stokos, laisvės ir gėrio ryšys

„Aristotelinėje ir tomistinėje tradicijoje vienu aspektu – gėris yra tai, kas atitinka esinio esmę. <...> Kitu aspektu – gėris yra tai, ko kaip tikslo, kuris atitinka esinio prigimtį ir tuo pačiu esmę, sąmoningai ar nesąmoningai siekia kiekvienas esinys“ (Plėšnys, 2016, p. 52). Stoka yra būties tikrovės ir žmogaus prigimties dalis, todėl elgimasis, priimant ją atveria kelią moraliems pasirinkimams. Veiksmams būdingas ne tik ekonomizavimo momentas, renkantis visada veikia ir tam tikri moraliniai kriterijai. Taip stokoje naujai pamatoma moralės būtinybė – gėriui pažinti ir nesuklysti renkantis yra skirtos moralės normos. Jei veikiant stoka ignoruojama, su ja kovojama, stengiamasi ją naikinti iš pagrindų ar sudaryti iliuziją, kad jos nėra – tai veda prie moralinio sumišimo. Pavyzdžiui, jei stumiamas stokos žmogus imasi darbo ir priima jį kaip kančią ir prievartą – moraliai jaučiasi lyg

darytų kažką netinkamo, lyg geriau energiją ir laiką skirtų tauresniems tikslams. Arba gelbėdamas pasaulį nuo bet kokio trūkumo ir kančios, žmogus, moraliniu požiūriu, jaučiasi teisingai, tačiau tai, atsižvelgus į pasaulio tvarką, tėra iliuzija. Taip stokos pažinimas palengvina moralinį gyvenimą, padeda teisingai rinktis.

Moralė negalima ten, kur nėra laisvės, pavyzdžiui, gamtoje, kurios procesus determinuoja dėsniai. Žmonių pasaulyje veikia laisvė, ja naudojamosi veikiant – atsakant į stoką, todėl prisiimama ir atsakomybė už šių veiksmų pasekmes. Žmogus negali būti laikomas atsakingu už nelaisvą veikimą, pavyzdžiui, žmogus negali sulaukyti senėjimo procesų, išvengti ligų. Atsakomybė, einanti išvien su laisve, taip pat skatina per laisvus sprendimus artėti prie gėrio, rinktis teisingai, nes ateityje tiek pats pasirinkęs, tiek ir kiti bei visa aplinka susidurs su to veiksmo pasekme:

Laisvo apsisprendimo aktai siejasi su moraline žmogaus puse ir išreiškia asmens laisvės pilnatvę. Todėl žmogus kaip asmuo ne tik geba būti laisvu, bet yra laisvas pasirinkti gėrį, t. y. gali būti ne tik laisva-noriu, bet ir gera-noriu (Solovej, 2015, p. 12).

Gėris nuo blogio atskiriamas laisvu pasirinkimu, kuriam padeda praktinis protas arba prigimtinis įstatymas (*lex naturales*):

Turėdamas protą ir laisvą valią, žmogus, remdamasis protu, susiformuoja daugybę tikslų. Tyrinėdamas tuo pačiu protu, jis nustato, kurie tikslai yra geri ir susivokia, kaip tuos tikslus įmanoma įgyvendinti. Taip mąstydamas jis pasirenka ir būdus tikslui realizuoti (Plėšnys, 2016, p. 40).

Racionalumu pasirenkamas kelias, suvokiama individuali prigimtis, priimama aplinkinė tikrovė, įvertinamos alternatyvos, pasveriamos pasekmės, racionalumas veikia individualaus ir bendražmogiško moralinio kompasos ribose. Žmogui, kad išpildytų savo prigimtį, reikia dalyvauti Dievo valioje pasitelkiant mąstymą, pačiam spręsti, kas yra geriausia ir nukreipti savo valią gėrio link. (Alves, Moreira, 2015, p. 7).

Pačia bendriausia prasme *lex naturales* yra reikalavimas visuose savo veiksmuose siekti gėrio ir vengti blogio. O tai, kas yra gėris, jau žinome: gėris yra tai, ko kaip savo prigimties išstobulinimo siekia individas. Realizuoti savo prigimtines galias, išstobulinti savo prigimtį galime labai skirtingais būdais. Todėl gėris yra gana individualus. Kita vertus, jis yra ir bendras, nes mes visi esame žmonės, turintys žmogišką prigimtį (Plėšnys, 2016, p. 50).

Protas įgalina suvokti, kuris veikimas teisingas, laisvė leidžia taip ir veikti, o valia padeda tai įgyvendinti – ji sužadina troškimą to, kas gera ir išlaiko teisingame kelyje.

Remiantis antikiniu gėrio supratimu, galima sakyti, kad gėris yra tai, kas tobulina asmenybę, leidžia išvystyti proto, valios ir jausmų galias. Blogis moraline prasme yra griauianti jėga, nukreipianti nuo to, kas atitinka individo esmę ir pasaulio tvarką.

Žmogus yra neišbaigtas (arba stokojantis) ta prasme, kad kūrėjas jam suteikė tik galias – protą, jausmus ir valią, kuriais remdamasis žmogus yra kūrėjo kviečiamas įgyvendinti savąjį unikalų pašaukimą. Siekdamas gėrio, asmuo išstobulina savo prigimtį, tapdamas brandžia asmenybe (Plėšnys, 2016, p. 40).

Teologijoje žmogaus stoka išryškėja per jo ribotumą palyginti su Dievu. Visi kūriniai stokoja būties pilnatvės, kurią turi tik Dievas. Stoka yra kūriniškai būtinas ženklas:

Visi kūriniai, taip pat ir žmonės yra baigtinės būtybės, dalyvaujančios Dievo būtyje. Jos yra ribotos, nes neturi pačios iš savęs egzistencijos pagrindo. Todėl, žmogus ir kiti kūriniai yra „dalyvaujantys būtyje“ ir šį dalyvavimą būtyje yra „pasiskolinę“ iš Dievo, kuris yra tikroji būtis (Kėvalas, 2016, p. 57).

Jei žmogus nebūtų ribotas ir stokojantis, jis neturėtų erdvės savo laisvei įgyvendinti ir tobulėti. Teologiniuose tekstuose taip pat teigiama, kad pažindamas pasaulį žmogus atranda jame užkoduotą moralės kodeksą, savotišką gramatiką. Žmogus savo protu atpažįsta žmogiškosios būties arba prigimtinę įstatymą.

Tad šio prigimtinio įstatymo egzistavimas žmogiškosios būties kontekste kalba ir apie užbrėžtą ribą, primenančią, kad žmogus turi priimti savo kūriniškumą arba žmogui esančią ontologinę stoką, lyginant tai su Dieviškąja būtimi (Kėvalas, 2016, p. 58).

3.2. Stokos kaip gėrio ir stokos kaip blogio supratimas

Stoka dažnai laikoma neigiamu reiškiniu, ji siejama su trūkumu, neteisybe. Tokį supratimą ypač paskatino Apšvietos filosofija, teigianti, kad žmogus gali pašalinti visus įmanomus trūkumus, pakeisti asmens ir pasaulio prigimtį. Stoka šiuo požiūriu traktuojama kaip konkretus trūkumas, kurio galėtų ir nebūti, būties defektas, kuris gali būti ištaisomas. Tokia interpretacija pernelyg susiaurina stokos sampratą ir ignoruoja stoką kaip pradą:

stoka (kaip pradas *per accidens*) iš viso negali būti blogis. Viena vertus, stoka yra visos sukurtosios būties pradas ir priklauso esiniams pagal jų prigimtį. Tačiau gėris yra tai, kas prigimtį atitinka. Todėl stoka yra gėris (Plėšnys, 2016, p. 39).

Vadinasi, stoka kaip pradas neturėtų būti siejama su blogiu. Blogis yra tokia stoka, kuri yra konkrečios formos trūkumas, defektas – kai esinys stokoja to, ką

pagal prigimtį jam derėtų turėti. Kalbėdami apie stokos ir blogio santykį, studijos autoriai įvardija ne tik stoką kaip defektą, bet trumpai aprašo ir stokos vaidmenį moraliniame lygmenyje. „Taigi blogis yra ne tik stokojimas to, kas priklausytų esiniui pagal jo prigimtį, bet ir netvarkingas, esinio prigimčiai deramo veikimo atžvilgiu, veikimas. Tokie netvarkingi veiksmai būtų vagystė, melavimas, žmogžudystė ir pan.“ (Plėšnys, 2016, p. 46). Taigi veikimas ignoruojant stoką, neatsižvelgiant į tikrovės prigimtį arba siekimas sumažinti savąją stoką, pažeidžiant kito laisvę, – laikytinas nemoralium. Tačiau pati ontologinė stoka yra potenciali atsiskleisti, ji sukuria galimybę siekti gėrio, esinio esmės ir tikslo.

Blogis su stoka siejamas ir teologinėje tradicijoje, o Senojo Testamento Pradžios Knygos studijos suteikia supratimą, kad po nuopuolio žmogaus veiksmai dažnai sukelia blogį, kuris patiriamas kaip stoka.

Pradžios Knygos 14 skyrius pasakoja istorijas, kurios žmonijai taps paradigminės – sukyta vergovėje laikytos tautos, sukilimai malšinami, vieno krašto gyventojai eina kariauti prieš kito krašto gyventojus, užgrobia jų turtus bei maisto atsargas. <...> Šios eilutės šaukia apie visokio pobūdžio stokas, išmetusias į žmonijos tikrovę ir apie *būdus, kuriais žmogus į stoką atsiliepia. Tie būdai yra apgaulė, prievarta ir galia. Žmogaus rastas būdas atsiliepti į medžiaginę stoką, naudojant prievartą prieš artimą, padidina dvasinę stoką*. Patiriama ir plinta stoka-blogis (Leontjeva, 2016, p. 98).

Taip negatyviai patiriama blogio sukelta stoka uždengia pozityvius stokos – prado – aspektus.

Pelnas rodosi esąs natūrali žmogaus veiksmų pasekmė. Normaliose sąlygose pelno (bendrapja prasme – žmogaus veiklos vaisių) nebuvimas būtų nenatūralu. Remiantis šiuo požiūriu, „pelnas“ siektinas visiems pagal jų vaidmenį visuomenėje: gydytojams – pacientų sveikata, policininkams – saugumas, politikams – harmonija ir progresas visuomenėje, švietėjams – išmintingi ir dori žmonės. O verslininkams – finansiniai rezultatai. Kažkas vyksta neteisingai ir negerai, kai žmonės, dirbdami savo darbus, nekuria „pelno“ ar net patiria nuostolį (Soto, 2015, p. 2).

Studija leidžia įžvelgti, kad ten, kur žmogus savo veikla siekia gausinti gėrybes, blogis jį gali ištikti kaip nederlius ir laukiamo veiklos rezultato nebuvimas, lemiantis didesnę stokojimą. To priežastys gali būti įvairios – žmogaus klaida, negebėjimas numatyti, neatsakingi ir netinkami sprendimai. Iššūkis žmogui yra atskirti, kada nuostolius lemia sąmoninga amorali veikla, kada – nenumatytas aplinkybių pasikeitimas ar neišvengiamos klaidos. Tiesa, reikia prisiminti, kad žmogus gali būti linkęs kitų klaidas laikyti tyčine nuodėme, o savo amoralumą dengti aplinkybėmis ir netobulumu.

Žmogaus prigimtyje užkoduotas valios momentas turi įtakos laisvei, o laisvė – moralei. Žmogaus valios stiprinimas įgalina laisvę rinktis moralinę vertybę ir taip įveikti vidinę dėl žmogiškos prigimties sužeistumo esančią tobulumo stoką. <...> Nors žmogų ir visuomenę supa fizinė arba išteklių stoka bei ontologinė arba vidinės laisvės stoka jų įveikimo tikslas nėra vien stokos kaip tokios mažinimas, nes ji neišvengiama arba determinuota, bet jos tikslas įgalinti žmogaus moralinius gebėjimus (Kėvalas, 2016, p. 64).

Labai svarbu blogio – t. y. situacijos, kai esinys nesiekia savo tikslo ir esmės – nepainioti su ontologine stoka, kuri atveria galimybę šios esmės siekti arba ne. Galimybė išsiskleisti yra gėris. Blogis yra šios galimybės neišnaudojimas. „Tai, kad stokos pašalinimas yra gėris, nerodo, kad jos buvimas yra blogis“ (Plėšnys, 2016, p. 49). Stoka, būdama žmogaus kūrybiškumo sąlyga, tuo pat metu atneša žmogui įtampą, poreikį įveikti savo ribotumą. Tai yra viena iš priežasčių, kodėl žmogui priimti stoką kaip gėrį yra sunku.

Protas kaip vienas esminių žmogiškosios prigimties bruožų gali numatyti tai, kas dar yra tik potencijoje ir nėra realizuota. Per šią potenciją atsiskleidžia ne tik stokos neišvengiamumas, tačiau ir pozityvi stokos pusė: Čia dieviška proto galia žmogui parodo jame ir jo aplinkoje esančią stoką arba galimybes, dabar glūdinčias potencijoje. Todėl galima sakyti, kad žmogų šios dar nerealizuotos galimybės „persekioja“ kaip stoka (Kėvalas, 2016, p. 60). Žmogus savo kūrybiškumu yra panašus į Dievą. Tačiau žmogui stoka kelia ir įtampą, ar net kančią, kadangi žmogus jaučia turintis galią sukurti tai, kas dar nėra realizuota, tačiau jam reikia įveikti vidinį pasipriešinimą, kuris jį lenkia į gamtiškumą, apibrėžtumą ir statiškumą. Žmogus jaučiasi galintis pakilti virš gamtos tam tikrų nubrėžtų būtinumų. Tačiau ši galimybė žmogui „kainuoja“ – laiko, fizinių ir intelektualinių jėgų, pagaliau valios, – savybių kurios yra ribotos žmoguje. Todėl įtampos neišvengiamumą tarp to, kas yra žmogui įmanoma, ir to, kas yra konkrečiai realizuotina, galime įvardyti kaip kūrybiškumo gebėjimo suponuotą stokos tikrovę (Kėvalas, 2016, p. 73).

3.3. Atsakymai stokai ir moralei

Atsaką į stoką galima klasifikuoti į tris kategorijas. Pirmiausia, žmogus naudojasi jį supančia gamta poreikių tenkinimui. Ekonominiu požiūriu, šio santykio našumas priklauso nuo žmogaus sumanumo ir jam prieinamų įrankių. Tačiau šis santykis yra ribotas žmogiškųjų poreikių patenkinimo prasme, jis yra santykinai nenašus, kadangi neįtraukia tarpusavio bendradarbiavimo, specializacijos. Antra, siekiant tenkinti savo poreikius, galima imtis prievartos prieš kitus individus ir

siekti gauti naudos iš šių prievartinių santykių – karai, plėšimas, vagystės, vergovė ir kt. Trečia, žmogus gali dalyvauti savanoriškuose santykiuose su kitais individualiais – tai bendras darbas ir darbo pasidalijimas, kooperacija ir savanoriški mainai. Šiuos atsakymus stoka arba tiesiog žmogiškąją veiklą sieti su morale galima dvejopai. Pirmiausia – tik savanoriškus santykius, kuriuose nėra prievartos, galima laikyti moraliai teisingais. (Prievartos elemento buvimas arba nebuvimas atskiria moralius veiksmus nuo nemoralių.) Prievartos naudojimas priešingas laisvei, todėl prievarta užkerta kelią individualiam tobulėjimui pasirenkant, užkerta kelią rinktis gėrį.

Antra, atsakymas į stoką gali būti būdas įsigalėti taikiems, savanoriškiems ir ekonomiškai efektyvesniems sprendimams:

nuosekliai prieinančiam prie mainų, kaip stokos transformacijos išraiškos, matome, kad stoka, kaip totalinio fenomeno, akivaizdoje, tiek žmogiškoji veikla, tiek ir etinis/moralinis jos vertinimas yra glaudžiai susiję tarpusavyje ir veikia darydami vienas kitam įtaką (Matulevičius, 2016, p. 237).

Savanoriški žmogiškieji santykiai ekonomiškai yra daug efektyvesni nei prievartiniai. Neįmanoma objektyviai teigti, kad koks nors prievartos veiksmas yra produktyvus, nes neįmanoma palyginti agresoriaus naudos su žala, kurią patiria verčiamasis. Tuo labiau, kadangi visos prievartos situacijos reiškia žalą bent vienai santykių pusei, jos yra mažiau produktyvios nei situacijos, kuriose abi pusės gauna naudos.

Stoka savotiškai jungia ekonomikos dėsnius ir moralę. Pirmiausia, moralinių nuostatų laikymasis pasitarnauja žmonių ekonominei veiklai ir leidžia jai tapti našesnei, sklandesnei. Antra, tiek ekonomikos dėsniai ir jų supratimas, tiek moralės normų įsisąmoninimas ir jų laikymasis padeda žmogui tinkamai atsakyti į stoką ir gausinti gėrybes, nepažeidžiant kitų žmonių laisvės bei interesų. Trečia, patys ekonomikos dėsniai gimsta dėl žmogaus veikimo stokos sąlygomis. Todėl moraliais laikytini žmogaus veiksmai, pasirenkant mažinti stokojimą pasaulio tvarką atitinkančiomis priemonėmis.

Į moralę galima žiūrėti ir kitu būdu – kaip į taisykles, kurios ilgainiui susiklostė tam, kad prisidėtų prie taikių ir vaisingų santykių. Veikdamas žmogus paklūsta ekonomikos dėsniams. Tačiau tam, kad žmonių ekonominė veikla būtų taiki ir sklandi, reikalingas tam tikras normatyvinis pagrindas. Žmonės turi gerbti vieni kitų nuosavybę, laikytis susitarimų ir įsipareigojimų. Tam, kad veiksmas būtų moralus, svarbu ne tik jo objektas, bet ir motyvacija.

Tomui Akviničiui ekonominiai sandoriai, taip pat kaip ir žmonių santykiai, atrodo neatskiriami nuo etikos. Kadangi žmonės suklesti gyvendami dorai (o

klestėti jie trokšta), dorybės yra svarbios tiek versle, tiek visose kitose žmogaus veiklos srityse. Moralūs tikslai ekonomikoje nėra nei išoriniai, nei šalutiniai – kaip tik, jie yra pamatiniai, norint suprasti žmonių motyvaciją, kodėl jie gamina ir keičiasi gėrybėmis (Dierksmeier, 2013, p. 159–178).

Tam tikros dorybės, pavyzdžiui, susivaldymas, išmintingumas, dosnumas, meilė yra nukreiptos ne tik į ekonominius santykius, jos leidžia integruoti stoką į kasdienį gyvenimą.

Dorybė yra pastovus ir tvirtas nusistatymas daryti gera. Nuolat kartojant veiksmus, nukreiptus į gerį, kaip liepia sveikas protas, dorybės pajungia ir užvaldo visas žmogaus galias, vesdamos jas į tobulumą ir galutinį išsiskleidimą (Syssoev, 2016, p. 178).

Taigi žmogus nėra tik objektas, valdomas gamtos dėsnų. Jam kaip laisvai būtybei galioja moralės dėsniai (Solovej, 2015, p. 13). Ekonomikos dėsnų ignoravimas susilpnina galimybę tinkamai atsiliepti į jį supančią stoką. Lygiai taip moralinių nuostatų nepaisymas susilpnina santykį su aplinkiniais, padaro jį nevaisingą, skausmingą arba išvis nutraukia. Aristotelis ir Akvinietis teigė, kad visuomenės ir individualaus žmogaus veiksmai yra neatsiejamai susiję, sistemiški ir sinergiški: jei teisingai naudosisi savo laisve, aš pats tapsiu geresniu ir doresniu žmogumi. O mano pasiektas gėris teigiamai veiks esančius aplink mane. Tačiau jei laisve naudosisi neteisingai, nedorybės įsišaknys ir ims plisti manyje ir aplink mane (Soto, 2015, p. 1).

Taigi kiekvienas veiksmas turi įtakos pačiam žmogui, kitiems ir pasauliui. Jeigu siekdamas sumažinti savo stokojimą žmogus imasi prievartos, jis pakerta laisvę ir sukelia aplink save stoką. Tai leidžia apvainikuoti studiją supratimu, kaip žmonių laisvei, santarvei ir gerovei pasitarnauja stokos kaip būties prado, žmogiškosios prigimties, ekonomikos dėsnų suvokimas bei moralės normų pažinimas ir praktikavimas.

Išvados

Stoka yra vienas iš trijų radimosi pradų, taigi universali, visur aptinkama ir dalyvaujanti visuose būties procesuose. Stoka ypač aktualiai reiškiasi žmogaus gyvenime ir veikia kaip pagrindinis veiksnys, skatinantis pažinti, veikti, bendrauti. Be stokos žmogaus laisvė būtų neįmanoma; nebūtų erdvės kūrybai bei tobulėjimui. Ir tuo pačiu stoka sukelia žmogui diskomfortą ir nesaugumą, nuolat primena apie jo ribotumą ir todėl dažnai laikoma neigiamu reiškiniu, kurį žmogus siekia pašalinti. Tokia reakcija trukdo pažinti stoką ir netgi verčia žmogų kurti jos panaikinimo planus. Tai būdinga tiek asmeniui, tiek visuomenei: nemaža žmonijos dalis

guodžiasi idėja, kad stoka anksčiau ar vėliau bus panaikinta. Būtent dėl stokos, ir pirmiausia žmogaus ribotumo bei mirtingumo, jis turi nuolat rinktis, o ribotos gėrybės tampa ekonominėmis. Dėl ontologinės stokos atsiranda ekonomikos reiškinių, o ekonominė veikla leidžia gausinti gėrybes, įveikti konkretų stokojimą, taip sudarydama prielaidas laisvei ir taikai. Tačiau pati stoka niekur nedingsta ir jos iššūkiai žmogui išlieka. Taigi stokos tikrovėje akivaizdi yra moralinių normų būtinybė. Jos įgalina žmogų daryti tinkamus pasirinkimus, pažinti savo ribotumą bei numatyti veiksmų padarinius sau, kitiems ir pasauliui. Stokos pažinimas pagilina moralės normų supratimą ir leidžia geriau suprasti būties, kurioje žmogus gyvena ir veikia, struktūrą. Tuo pačiu tai sudaro sąlygas tvariam ir taikingam žmonių bendradarbiavimui.

Tyrimo įžvalgos toliau apibendrinamos schemoje ir jos komentare.

Literatūra

- Aquinas, T. (no date). Thomas Aquinas: *De Principiis Naturae*: English. Trans. R. A. Kocourek. Prieiga internetu: <http://dhspriority.org/thomas/DePrincNaturae.htm> (26 January 2016)
- Alves A., Moreira P. 2016. *Scarcity, Economics and Morality: the Contribution of the Late Iberian Scholastics. Stokos reiškiny: būtis, žmogus ir bendruomenė*. Vilnius: LKTI.
- Aristotle and Barnes, J. 1984. *Complete works of Aristotle*, volume 2: The revised Oxford translation. Edited by Jonathan Barnes and Jonathan Barnes Aristotle. 6th edn. United States: Princeton University Press.
- Baumgärtner, S., Becker, C., Faber, M. and Manstetten, R. 2006. Relative and absolute scarcity of nature. Assessing the roles of economics and ecology for biodiversity conservation. *Ecological Economics*, 59(4), pp. 487–498. doi: 10.1016/j.ecolecon.2005.11.012.
- Davies, S. 2016. *Economic History, Scarcity, and Morality. Stokos reiškiny: būtis, žmogus ir bendruomenė*. Vilnius: LKTI.
- Degėsys, L. 2015. *Stoka kaip fenomenologinės analizės objektas*. (Rankr.)
- Dierksmeier, C. 2013. Scholastic Business Ethics: Thomas Aquinas Versus William of Ockham' in *Handbook of the Philosophical Foundations of Business Ethics*, ed. Luetge, Springer, pp. 159–178.
- Furley, D.J. 1987. *The Greek cosmologists: Volume 1, the formation of the atomic theory and its earliest critics: V.1: Formation of the atomic theory and its earliest critics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kardelis, N. 2016. *Pozityviųjų stokos aspektų įžvalgos senovės graikų filosofijoje. Stokos reiškiny: būtis, žmogus ir bendruomenė*. Vilnius: LKTI.
- Kėvalas, K. 2016. *Stokos teologija. Stokos reiškiny: būtis, žmogus ir bendruomenė*. Vilnius: LKTI.
- Kirzner, I. M. 1976. *The Economic Point of View: An Essay in the History of Economic Thought*. Kansas City: Sheed and Ward Inc.

- Lahayne, H. 2016. *Blessings of Scarcity, Hope of Abundance. Stokos reiškiny: būtis, žmogus ir bendruomenė*. Vilnius: LKTI.
- Laurinavičius A., Rekašiūtė-Balsienė R. 2016. Asmenybės poreikių samprata skirtingų psichologijos kryptų teorijose. *Stokos reiškiny: būtis, žmogus ir bendruomenė*. Vilnius: LKTI.
- Leontjeva E. 2016. *Hermeneutinė Pradžios Knygos interpretacija. Stokos reiškiny: būtis, žmogus ir bendruomenė*. Vilnius: LKTI.
- Matulevičius S. 2016. *Stoka kaip antropologijos objektas. Stokos reiškiny: būtis, žmogus ir bendruomenė*. Vilnius: LKTI.
- Menger, C. 2007. *Principles of economics*. Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- Mises, L. Von. 1999. *Human action, a treatise on economics*. Scholars edn. Auburn, Alabama: Mises Institute.
- Platonas. 2000. *Puota, arba Apie meilę*. Vert. T. Aleknienė. Vilnius: Aidai.
- Platonas. 2009. *Sokrato apologija*. Vilnius: Aidai.
- Plėšnys A. 2016. *Stoka ir jos vertybiniai aspektai. Stokos reiškiny: būtis, žmogus ir bendruomenė*. Vilnius: LKTI.
- Robbins, L. 1932. *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*. London: Macmillan and Co., Ltd.
- Roser, M. 1945. Economic Convergence between countries. Available at: <http://ourworldindata.org/> (Accessed: 18 April 2016).
- Rothbard M. 2011. *Man, Economy, and State with Power and Market, Scholar's Edition*. Ludwig Von Mises Institute.
- Syssoev P. 2016. *Stoka: teologinės išvalgos. Stokos reiškiny: būtis, žmogus ir bendruomenė*. Vilnius: LKTI.
- Solovej V. 2015. *Žmogaus paveikslas klasikinėje filosofijoje*. (Rankr.)
- Soto A. 2015. *Profit and its morality*. (Rankr.)
- Šilėnas Ž., Žukauskas V. 2016. *Scarcity and Economics. Stokos reiškiny: būtis, žmogus ir bendruomenė*. Vilnius: LKTI.
- Šventasis Raštas. 1999. Ekumeninis leidimas. Vilnius: Lietuvos Biblijos draugija.
- Valantiejus A. 2016. *Stokos paradoksas sociologijoje ir socialiniame gyvenime. Stokos reiškiny: būtis, žmogus ir bendruomenė*. Vilnius: LKTI.

A Synthesis of An Interdisciplinary Inquiry into Scarcity: Approaches and Perspectives

Summary

This article presents an interpretation of philosophical, theological, psychological, sociological, anthropological and economic research on scarcity based on a hermeneutic approach. Common grounds and points of convergence are explicated, and interdisciplinary insights are gained about the role of scarcity in the structure of being and human life.

Different disciplines explore different aspects of scarcity and have different names to denominate it. Yet, there are essential similarities which make it possible to contend that scarcity is a universal phenomenon which appears through varying manifestations and forms.

It is common for social sciences and the humanities to explore negative aspects of scarcity which, as a rule, disguise scarcity as one of the causes of being, creation and change. This research takes a step forward and focuses on those attributes of scarcity which to date have been explored the least and which appear to be not only positive but more importantly necessary for a normal functioning of the world and society.

Philosophy shows scarcity as one of the primary causes of being and change, and Christian theology and Biblical studies explain its purposefulness. Scarcity reveals itself as an inevitable indicator of corporeality, temporariness and limitedness. This insight opens up an opportunity to investigate the links between scarcity, liberty and morality. Psychology, sociology and anthropology show that everyday exposures of scarcity that human beings encounter cause tensions and obscure possibilities to contemplate the primordial nature and purposefulness of scarcity. Negative experiences and a traditional economic diminishing of scarcity to a shortage of material goods create an illusion that scarcity should be combatted and eliminated. This suggests a meaningless fight with the surrounding reality, society and oneself.

The understanding and recognition of scarcity makes it possible to direct one's efforts towards purposeful action, self-improvement, cooperation, and creation.

Keywords: scarcity, interdisciplinarity, liberty, conception, experience.